

JOVAN RASKOVIC

FELJTON je napravljen prema kazivanju dr Sande Rašković-Ivić, knjigama Jovana Raškovića "Luda zemlja" i "Duša i telo" i zborniku radova o ovom srpskom tribunu u Hrvatskoj.

Piše: Jovan KESAR

ZA Srbe iz Krajine, akademik Jovan Rašković bio je njihov Čaća. U Dalmaciji, Lici, na Baniji i Kordunu, deca tako zovu svoga oca.

- Čaća je - kaže nam dr Sanda Rašković-Ivić, psihijatar, ćerka Jovanova - kao tata, samo nešto mekše i prisnije. Tu reč naša deca počinju da tepaju, takoreći u kolevcima, još dok ćapću mleko na majčinoj

dojci.

Ovih dana navršilo se 15 godina od smrti Jovana Raškovića, lekara iz Šibenika, koji se godinama bavio isceljenjem ljudskih duša. Sa "glavom biblijskog proroka", ovaj srpski tribun zablistao je kao meteor na uzavreloj političkoj sceni jedne zemlje, koja će se uskoro raspasti. Svi Jovanovi pokušaji da se zaustavi rat nisu, nažalost, urodili plodom. Mržnja je eksplodirala i potekli su potoci krvi.

Po rečima akademika Dobrice Ćosića, Jovan Rašković je u srpsku politiku pokušao da unese poštenje i realizam u postavljanju nacionalnih ciljeva. On nije osnovao Srpsku demokratsku stranku da bi se uspeo na vlast, nego da odbrani nacionalno biće i suverenitet srpskog naroda U Hrvatskoj.

- Psihijatar Jovan Rašković - kaže Ćosić - u bezdušnu politiku uneo je dušu, u nacionalnu ideologiju humanizam, u hrvatsko-srpski raskol duh sporazuma, a šovinističkoj agresiji suprotstavio je demokratsko mirotvorstvo. Sve su to svojstva antipolitike u današnjem svetu totalne politike. I čim je progovorio, Srbi su ga slušali; sve što je rekao, Srbi su primili kao istinu. U tminama straha i beznađa blesnula je nada. Ćosić naglašava da je Rašković bio protagonist nove srpske politike u Hrvatskoj i najviši politički izazov savremene Hrvatske.

- Zalažući se za razumevanje hrvatskog nacionalnog bića i političkog interesa i prava hrvatskog naroda, sa rukama ispruženim za pomirenje sa svim Hrvatima spremnim da Srbima poštuju prava koja oni imaju, Rašković je zatalasao, i ka istorijskoj, nacionalnoj i građanskoj samosvesti pokrenuo obmanut, rezigniran i obezvređen srpski narod u Hrvatskoj i BiH.

JOVAN Rašković je godinama bio na čelu Neuropsihijatrijske bolnice u Šibeniku, najstarije duševne bolnice na Balkanu. Kad neko "pošempija" u Dalmaciji, govorilo se da je "zreo za doktora Jovu". Opisujući svoje višegodišnje drugovanje sa Raškovićem, Momo Kapor, pisac i slikar, kaže:

- Rašković je bio čovek nešto nižeg rasta od prosečnog. Imao je bujnu kosu i prosedu bradu. Leti je išao

uvek go do pojasa, sa hozentregerima dezena američke zastave, koji su pridržavali njegove široke pantalone ispod stomaka bez imalo traga mlohavosti. Uživao je, naime, u jelu, ali što bi se obed više primicao završetku, Doktor je sve dublje tonuo u depresiju izazvanu grižom savesti što je toliko jeo. Pio je veoma malo, obično mineralnu vodu.

Sama njegova pojava i karakter, koji su objedinjavali ličnost naučnika svetskog glasa, a u isto vreme i dobrodušnog seoskog lekara, čija je izlizana kožna torba već sama po sebi ulivala poverenje kod pacijenata, podsećali su na nekog staroslovenskog boga.

Kapor misli da on verovatno nikog nije više puta crtao nego Jovana Raškovića. Bio je opčinjen njegovom živopisnom pojavom "tom glavom boga Peruna i očima u koje se nije moglo dugo gledati".

- Od malih crteža perom i tušem - kaže Kapor - preko mnoštva crteža krejonom i sangvinom i pastela, sve do Doktorovog portreta, pokušavao sam da odgonetnem karakter i suštinu tog izuzetno zanimljivog lica koje kao da je bilo sve vreme svesno svoje bliske smrti.

Sa Jovanom Raškovićem, Kapor je uzduž i popreko obišao sve delove Dalmacije u kojima žive Srbi. Put ih je naneo i u Ravne Kotare, gde su posetili dvore čuvenog uskočkog viteza Stojana Jankovića, čiji je potomak veliki pisac Vladan Desnica. Autor romana "Proljeće Ivana Galeba" bio je višegodišnji Raškovićev pacijent. Doktor je Desnicu lečio od hipohondrije, a umro mu je na rukama od raka.

- Nisam ni sanjao da toliko pripadnika mog naroda živi u ovim krajevima - kaže Kapor. - I dok su oni iznosili svoje muke, sve nepravde i sva poniženja kroz koja su morali da prođu u državi koja nije bila njihova i koja im nije priznavala prava na postojanje, Doktor je sve dublje i dublje tonuo u svoju stolicu i depresiju.

Govorio je veoma malo, tek pokoju škrtu reč, kao da ih nije slušao. Niko nije primećivao da se iz godine u godinu puni tim neizrecivim bolom od nanesenih nepravdi, sve dok, ispunjen do poslednjeg delića svoga bića, nije kao iz kakvog uspavanog, pa naglo razbuđenog gejzira iznesen bez svoje volje da jedno vreme bude vođa tog nesrećnog naroda.

A ONDA su se ispunili stadioni i trgovi na kojima je progovorio Jovan Rašković. Dok je narod padao u neku vrstu transa slušajući čoveka koga su smatrali svecem, on im je, kaže Kapor, u jednoj rečenici rekao sve: "Ja nisam vaš vođa, nego sluga!"

Kapor smatra da se Jovan Rašković nije kao drugi bacio u političku arenu da nešto stekne. Bio je priznat i poznat, poštovan i imućan čovek. Znao je ko je, šta je i koliko vredi. Jedan je od malobrojnih istaknutih srpskih intelektualaca u Hrvatskoj, koji nije krio da je Srbin, i zbog toga se nikome nije pravdao. Njemu nije trebalo ništa drugo, sem malo odmora i spokojstva, ali je on zbog svog naroda ušao u tu arenu, sve je žrtvovao, sve izgubio i na kraju je, kao poslednji lupež i razbojnik, proteran iz svog rodnog kraja.

- Ali, ni tada - kaže Kapor - kada su ga nosili na rukama, gledali u njega kao u Boga, ljubili mu ruke i tražili pomoć, koju ni sam sebi nije mogao da pruži, Doktor je postajao samo na smrt umorni lekar, koji se nagledao isuviše nesreće da bi mogao da uživa u svojoj slavi.

NAJPLEMENITIJI SRBIN

OBJAŠNJAVAJUĆI zašto je srpski puk u Hrvatskoj podigao na ruke Jovana Raškovića, zbog čega je na zborovima uz slike Svetog Save, kneza Lazara, Karađorđa, Njegoša i Vuka, nosio i sliku Raškovića, akademik Matija Bečković kaže: "Teško da su mogli naći temeljnijega, prostranijega, nesebičnijega,

plemenitijega i uglednijega. Oni koji su Raškovića hteli da suze i omraze, samo su pokazali koliko su uskogrudni i uskoumni oni sami."

Bećković zaključuje: "Jovan Rašković je verovao da se bez nasilja može izboriti za prava svog naroda i da nepravdu ne sme činiti onaj kome je nepravda učinjena. Od kad je srpskih vođa, od Jovana Raškovića nije bilo miroljubivijega. Ali, kad je pala krv, to nije mogao ni primiti ni razumeti. Sad znamo kako se sve završilo i da je zbog takvog ishoda Jovan Rašković presvisnuo. Njegovog naroda nema u Krajini, očišćen je, a njegovi prvaci optuženi su za etničko čišćenje drugih."

Presvisnuo od tuge

JOVAN Rašković umro je u izgnanstvu u Beogradu, u svom skromnom stanu u Skadarskoj broj 24. Bio je utorak, 28. jul 1992. godine.

- Ništa nije najavljivalo taj fatalni trenutak - kaže dr Sanda Rašković-Ivić. - Tog dana moj otac je bio na poslu. Posle progona iz Šibenika, radio je u beogradskoj Bolnici za neurološke bolesti "Sveti Sava". Oko tri po podne posetio je redakciju NIN-a i predao za štampu svoj tekst "U ime oca i sina". Bio je to njegov odgovor na optužnicu koju je protiv njega podiglo Vojno tužilaštvo u Splitu.

Na pitanje novinara kako se oseća posle nedavne operacije žuči, Rašković je rekao: "Dobro. Malo šetam, malo držim dijete". Zatim je otišao kući. Ručao je i hteo da gleda TV, prenos Olimpijskih igara u Barseloni. Ali, nije bilo struje.

- Oko šest časova po podne pozvonio je telefon - kaže Sanda. - Neki čovek iz Hrvatske javio mu je da ga Vojni sud u Splitu tereti za ratne zločine i traži kaznu od 15 godina robije. Moja majka, koja je bila u drugoj sobi, čula je da Jovan teško diše. Ušla je kod njega i upitala:

- Kako se osećaš? Da pozovem Hitnu pomoć?

- Ne - rekao je moj otac. - Nemoj nikog da zoviš, ja umirem. Gotovo je i tako i tako.

Srce mu je prestalo da kuca tog popodneva u 6.20.

Na pitanje da li je Jovan Rašković bolovao od srca, njegova ćerka kaže:

- On je imao visok pritisak i neke promene na srcu, ali mu to apsolutno nije ugrožavalo život. S takvim srcem mogao je još dugo da živi. Mog oca ubilo je nešto drugo. Ta apsurdna optužba za ratni zločin bila je, verujem, kap koja je prelila čašu. To, jednostavno, nije mogao da podnese. Nije mogao da veruje da ljudska mržnja, zloba i zaslepljenost mogu biti toliko jaki. Pa, on je celog života, kao čovek i lekar, pomagao drugima. U pitanju su ne stotine, nego hiljade ljudi. I nikad nije gledao ko je kakve vere i nacionalnosti i koliko mu je dubok džep.

Jednom ste izjavili da je vaš otac jednostavno presvisnuo...

- U smrtovnici piše da mu je otkazalo srce, a on je presvisnuo od tuge i očaja što nije uspeo da zaustavi rat u koji se, kao što znamo, polazi s muzikom i pesmom a iz njega vraća s jaukom i suzama. Srce moga oca bilo je predobro za ovaj svet. On jeste bio pod velikim stresom, u poslednje tri godine svoga života izlagao se strahovitim naporima, želeo je svuda da stigne, prosto se satirao, ali, kažem, to nije bilo presudno.

Da li je presudan bio poraz koji je doživeo u svojoj politici?

- Tog 28. jula 1992. moj otac je imao 63 godine i zdravlje koje ga je još dobro služilo. Ali, on je bio svestan da je izgubio svoju bitku za mirno rešenje srpskog pitanja u Hrvatskoj. Zvali su ga srpski Gandi, ali jedno je

biti Gandhi u velikoj Indiji, a drugo Gandhi na brdovitom Balkanu. Ovaj drugi nije imao nikakvu šansu.

Zašto tako mislite?

- Na mog oca udarali su sa dve strane. S jedne Tuđman i njegova vlast, s druge Milošević i njegova vlast. Tuđman je znao da mu u datim okolnostima rat ide naruku i želeo ga je po svaku cenu. Samo preko krvoprolića on je mogao da stvori nezavisnu hrvatsku državu i iz nje protera srpski narod, svede ga na tri odsto, što je bio i Pavelićev plan. I zato mu je politika Jovana Raškovića bila kost u grlu. Kad nju ukloni, imao je otvoren put prema svome cilju. Mirotvorstvo i nenasilje moga oca smetalo je i Miloševiću. I on je mislio da se srpsko pitanje u Hrvatskoj može rešiti prečicom, preko nišana.

Da li je Rašković ukazivao Miloševiću na pogubne posledice eventualnog rata s Hrvatskom?

- Da. Rekao mu je da taj rat Srbima ne može doneti ništa dobro. Kazao mu je da se već dvesta godina granice država kroje za zelenim stolom. Na to mu je Milošević odgovorio: "Granice još uvek povlači vojnička čizma. Dokle ona stigne, tu se ispravlja granični kamen".

PO rečima akademika Dobrice Ćosića, Jovana Raškovića, sa političke scene uklonila su dva nacionalna radikalizma - ustaški šovinizam Hrvata i maksimalistički nacionalizam Srba.

- Rašković nije pozivao Srbe u rat - kaže Ćosić. - On ih je pozivao u građansku, političku, demokratsku borbu za svoja prava. On nije nameravao da osvaja teritorije i cepa Hrvatsku iako je Ustavom obespravila Srbe i ustaštvom zapretila izgonom i smrću. Politički cilj Jovana Raškovića bila je politička autonomija srpskih teritorija u okviru Hrvatske. Bio je to demokratski, pravedan, realan cilj i u duhu one, politički najbolje Evrope.

Ali, za nacionalna prava Srba i njihovu autonomiju, za koju se zalagao Rašković, nije hteo da čuje Franjo Tuđman. Na hrvatski politički ekstremizam, obespravljenje i mržnju, na rat koji je Tuđman objavio Srbima, Srbi su, kaže Ćosić, odgovorili zahtevom za svoju republiku, odnosno svoju državu. Procenjujući odnos snaga, Rašković nije verovao da se ratom taj cilj može ostvariti. On se zalagao za političko i sporazumno rešenje srpskog pitanja. Tuđman i ustaška komanda nisu prihvatile nijedan Raškovićev predlog. Zahtevali su srpsku kapitulaciju.

Ćosić ističe da je Jovan Rašković, kao politički realist, postao smetnja i srpskim maksimalistima. I zato je, grubo, ponižavajuće, uklonjen s čela Srpske demokratske stranke. U njegov izgon iz srpskog vođstva u Hrvatskoj upregao se lično Slobodan Milošević, najmoćniji čovek tadašnje Srbije, smatrajući Raškovića oportunistom i konzervativcem.

- Bila je to - kaže Ćosić - tragična odluka svih Srba koji su se odrekli političke mudrosti Jovana Raškovića. Dogodila se nesreća koja je često snalazila srpski narod u prošlosti, kad je gubio ili se odricao razboritih vođa i bio obmanut vođama koji nisu videli najrazumniji, najcelishodniji put do cilja, koji nisu znali ni uvažavali borilačke moći svoga naroda zbog čega je on trpeo i tragične poraze.

Ćosić zaključuje da je Jovan Rašković ostavio sledeći politički amanet sunarodnicima: nacionalni ciljevi srpskog naroda u sadašnjem svetu - samo su ostvarivi ciljevi. Oni do kojih se dolazi mirnim, evolutivnim, civilizacijskim putem i sredstvima.

Uvek isti progon

JOVAN Rašković je 16. jula 1992, iz zagrebačkog "Večernjeg lista" saznao da je Vojno tužilaštvo u Splitu dan ranije protiv njega podiglo optužnicu koja ga je teretila da je od polovine 1990. godine, kao predsednik Srpske demokratske stranke, okupljao srpske ekstremiste, sklone zloupotrebi legalnog političkog delovanja i inicirao, podsticao i organizovao razne delatnosti upravljene na ugrožavanje teritorijalne ukupnosti Republike Hrvatske.

U optužnici se, zatim, kaže da je Jovan Rašković pisanim i protivustavnim putem pokušao da otcepi deo teritorije Republike Hrvatske i pripoji ga drugoj državi. Time je učinio krivično delo protiv Republike Hrvatske - ugrožavanje njene teritorijalne ukupnosti, što je označeno i kažnjivo po članu 336, tačka b, stavka 1 KZ RH.

Na kraju, Vojno tužilaštvo u Splitu obaveštava javnost da će Jovanu Raškoviću, lekaru, sa prebivalištem u Šibeniku, Srbinu, suditi u odsustvu jer je optužen u bekstvu, a određen mu je pritvor i za njim izdata poternica.

Rašković je na ovu optužnicu odgovorio javno, preko NIN-a, u članku "U ime oca i sina". Tekst nije stigao da vidi u novinama, pretekla ga je smrt.

NAJPRE je rekao da nema nikakav doživljaj političke, etičke i pravosudne krivice, za koju ga tereti optužnica. Sve što je radio, kako je delovao i mislio, zapisano je i javno izgovoreno. Do svoje 60. godine nije se bavio politikom, niti je pripadao nekoj političkoj organizaciji.

- Na javnu scenu - otpisuje Rašković Vojnom tužilaštvu - stupio sam u neprilično i tragično vreme kada su mnoge suprotnosti razarale ne samo društveni poredak već i celokupnost međuljudskih, verskih i nacionalnih odnosa u Jugoslaviji. Nailazilo je mučno i opako vreme za sve Jugoslovane. Uz mračno predviđanje istorijskih recidiva, rasli su nemiri i teskobe. Posebno se širio strah kolektivnom dušom srpskog naroda u Hrvatskoj.

Etika dužnosti i odgovornosti, a ne etika cilja za koji me bezobzirno optužujete, odredila je moju aktivnost, koja se sva svodila na otvorenu, neskrivenu i javnu komunikaciju sa iznutra nagriženim Srbima u Hrvatskoj - kaže Rašković. - Jedino moje "oružje" bile su i ostale, skoro svakodnevne besede uz mnogobrojno prisustvo obespravljenih, izgubljenih, duševno nagriženih i napuštenih ljudi. Bez vlastite želje, a možda i bez moje zasluge, davana mi je uloga, u stvari, teret političkog vođe, iako se nisam osećao kao vođa. Rašković, zatim, daje kratku istoriju odnosa Srba i Hrvata. On smatra da su se najkobniji događaji zbili 1941. kada je Pavelićeva NDH odlučno sprovela genocidno uništenje Srba, tog "pasjeg nakota za sjekiru rođenog".

- Koliko srpski narod u Hrvatskoj i BiH boli i nacionalno razboljeva sam čin masovnog i kolektivnog, monstruoznog ubijanja, još mu teže pada činjenica da se hrvatska javnost, posebno inteligencija i literatura, nisu odredile prema bestijalnoj duhovnosti genocida - kaže Rašković. - Hrvatska historiografija umanjuje i gotovo sasvim negira ovu svoju i tuđu nesreću koja je u smrt odvela skoro milion Srba, Jevreja i Cigana. RAŠKOVIĆ, zatim, ističe da se na tu bestijalnu duhovnost ubijanja sada nadovezuje skoro celokupno vrhovništvo nove hrvatske države. Čini to eksplicitno i u otvorenim izjavama. Srpski narod sve to oseća kao poziv istorije na recidiv, širi u njemu nove strahove, mučninu i stare sumnje.

- Posle svega ovoga hrvatsko-srpski odnosi dobijaju jednu novu psihopatološku dimenziju paranoidnosti -

kaže Rašković. - Hrvatska paranoja smanjuje i negira ustaški zločin, a srpsko paranoidno doživljavanje oseća bliskost kolektivne nesreće i obnavlja genocid.

Napred iznete tvrdnje Jovan Rašković potkrepljuje sudbinom svoje porodice:

- Moj otac Dušan Rašković, dugogodišnji advokat i javni beležnik u Kninu, kažu - ugledni i plemenit čovek, viđen Srbin toga kraja, morao je iz NDH u prisilnu emigraciju, neodgodivo izgnanstvo. U prvim brojevima ustaških novina, zagrebačkom "Hrvatskom narodu", objavljena je visoka novčana ucena za njegovu glavu. Bio je označen kao "četničko-komunistički" vođa. A nije bio ni četnik, ni komunist. Bio je samo dobar Srbin i to je bilo dosta. Za te pare, obećane u uceni "tjeralici", mogla se kupiti dobra vila na Tuškancu. Mom ocu uništena je i otuđena celokupna imovina koja nije bila mala. Primila ga je i zaštitu mu dala Italija, zemlja njegovih studija.

To je bilo 1941. Pedeset godina kasnije ista sudbina snašla je Dušanovog sina Jovana. Istina, ne u Kninu, nego 50 kilometara dalje - u Šibeniku. Ponovo nezavisna država Hrvatska, ponovo izgoni, pljačke i uništenje imovine.

- Bio sam - kaže Jovan Rašković - podvrgnut neviđenom postupku u rano leto 1990. godine. Dogodilo se to u Šibeniku, gde sam radio kao dugogodišnji šef psihijatrijskog odeljenja i direktor poznate bolnice. U gradu, u kome sam proveo 30 godina, gde su me uveravali da sam kao lekar, svojim stručnim i ljudskim postupcima, zadužio golemu većinu porodica, ne samo u Šibeniku, nego i u celoj Dalmaciji, Lici i Bosni, na širokom području gde se protezala delatnost čuvene "šibenske ludnice".

U ČLANKU "U ime oca i sina" Rašković iznosi da je protiv njega napisana peticija puna mržnje i progona, pretnje i bezobzirnosti:

- Traži se moj izgon iz grada Šibenika i iz Hrvatske. HDZ je, uz bučnu, preteću propagandu, organizovala potpisivanje peticije na centralnom šibeničkom trgu, ispod hrvatske trobojnice i šahovnice, uz zvuke borbenih marševa. Na stolovima, prekrivenim pokrivačima koji su bili iscrtani banalnom nacionalom ornamentikom, potpisivane su sramne knjige zla. Sakupljeno je, kako su svečano objavili, više od 30.000 potpisa u gradu sa još toliko stanovnika.

Rašković navodi da je njegov stan u Šibeniku opustošen, besomučno opljačkan:

- Moja kuća za odmor, koju je predsednik Tuđman u jednom od svojih govora nazvao "Raškovićevom vilom u kojoj je pisan Memorandum SANU" razrušena je eksplozivom i zapaljena. U luksuzni stan u najlepšem delu Zagreba, koji je ispunjen biranim nameštajem i umetničkim slikama i vrednostima koje pripadaju mojoj ženi, uselio se, "bez priziva", jedan pripadnik hrvatske policije. Privatno vlasništvo moje supruge otuđeno je na najgrublji i najneprimereniji način.

Rašković zaključuje: "Moj otac i ja našli smo se u istoj situaciji u razmaku od 50 godina. Razlika je u tome što je on utočište našao u Italiji, a ja u Srbiji čija me je Akademija nauka ranije primila za svog člana. Nema, međutim, ništa neobično u tome što se dogodilo s mojim ocem i sa mnom u hrvatskim državama. Ponovila se ista sudbina baš zato što su nacionalnom državnom ideologijom vladali isti principi: iste ideje agresivne paranoidnosti čija je osnova bila manija proganjanja drugih, a ovi drugi su bili Srbi, nesrećan narod u Hrvatskoj kome smo pripadali moj otac i ja."

Kad utihne Skadarlija

ODGOVARAJUĆI na optužnicu koju je protiv njega podiglo Vojno tužilaštvo u Splitu za ratni zločin, Jovan Rašković je na stranicama NIN-a rekao da se hrvatska nacionalna politička misao nije menjala za poslednjih 150 godina. Ta politika, po rečima Raškovića, traje od kada je stari kroatistički političar Starčević, koga su nazivali i nazivaju "ocem domovine", uspostavio misao da su Srbi u Hrvatskoj, a i Srbi uopšte, remetilački faktor uspostavljanja hrvatskog nacionalnog bića i hrvatske države, oduvek pa do danas.

- Od Starčevića do Tuđmana ta se misao nije menjala - kaže Rašković. - U različitim vremenima i raznorodnim okolnostima ispoljavala se ova rasna i šovinistička misao u mnogostrukim agresivnim akcijama protiv srpskog naroda u Hrvatskoj. Antisrpska delatnost kretala se od asimilacije do kompletnog fizičkog poništenja biološke, žive mase srpskog stanovništva. U tom masovnom zločinu bilo je više strasti nego promišljenosti, više monstroznosti nego preciznosti.

Rašković zatim kaže:

- No bez obzira na sve što smo preživljavali, na brutalne ubode igala zla u naš nacionalni korpus, nismo iskazivali mržnju prema narodu koji je, po mom dubokom osećaju, tragičan i nesrećan. Hrvatskom narodu istorija nije bila sklona. Vodio je viševjekovnu nacionalnu parnicu sa Peštom i Bečom. Stolećima je dokazivao svoja prava i svoju dužnost. Njegovi zahtevi gubili su se kao zapomaganje pod bezdušnim svodovima neba Austrougarske monarhije. Mi imamo čak i razumevanje za narod iz kojeg se povremeno na nas cedilo zlo.

RAŠKOVIĆ naglašava da je malo mislećih i osetljivih srpskih intelektualaca uputilo ozbiljne prekore i mržnju celom hrvatskom narodu i da je vrlo zadovoljan što on nije među njima.

- Mi drugi - kaže on - hrvatskom narodu želimo mnogo bolji režim, mudrije i plemenitije vođstvo od onoga koje je imao i ima u svojim najtragičnijim fazama, a iznad svega mnogo bolju, nekonfliktnu i smirenu budućnost, bez frustracija.

U nekoliko rečenica Rašković zatim govori o Srpskoj demokratskoj stranci čiji je bio osnivač. Ističući da je duh svoje stranke gradió na temeljima najbolje tradicije srpskog naroda, on kaže:

- SDS je bila spremna da učini sve da se životni problemi Srba u Hrvatskoj rešavaju mirnim putem i demokratskim sredstvima. Ali od samog osnivanja postavljeni smo u neravnopravan položaj. Najpre smo diskriminirani da bi se ubrzo diskriminacija pretvorila u teror i proganjanje naših članova i funkcionera. U isto vreme članovi SDS otpuštaju se s posla i iseljavaju pod terorom. Njihova imovina se uništava. Srušeno je i oštećeno više od pet hiljada kuća i stanova članova naše stranke. U četiri hiljade stanova članova SDS-a bespravno su se uselili Hrvati, bez ikakvih teškoća i sa blagoslovom vlasti.

Izložen državnom teroru, politički obespravljen srpski narod nije, ističe Rašković, imao drugog izbora, nije mu preostalo ništa drugo nego da se u svojoj odbrani posluži nedemokratskim sredstvima.

- Mi nismo krivci za ovaj rat - kaže on. - U ovom ratu ne vrede zakoni ranijih modela sukobljenih ratničkih grupa. Ovaj rat se vodi kao neobičan rat. U njemu, kao u snu, oko nas tumaraju, vucaraju se divlji vukodlaci, mračni vučjaci, svirepi primati, koje je mir držao na lancima razuma.

Rašković naglašava da su rat i mržnja carski drumovi zla i da u krvoproliću koje je počelo nema otpora zlu i zapreka mržnji. SDS će - zaključio je on - ako je to ikako moguće, ako joj to prilike dopuste, pokušati da poveže konce dva naroda na ruševinama njihovih kuća i sudbina. On poziva međunarodnu javnost, Srbe u

Hrvatskoj, a pre svega hrvatski narod da utiču na šovinistički režim u Hrvatskoj kako bi se uspostavila vladavina principa političke tolerancije.

NA kraju svog javnog obraćanja Vojnom tužilaštvu u Splitu, Rašković postavlja pitanje:

- Moram li dokazivati da nisam u bekstvu, da sam prognan i lažno prikazan u svom psihološkom habitusu. Sigurno je da nisam u bekstvu. Ja se ne skrivam. Molio bih splitski Vojni sud da mi optužnicu pošalje na adresu mog radnog mesta: Institut za naučno-istraživački rad cerebralno-vaskularnih odeljenja, Bolnica "Sveti Sava", Beograd, Nemanjina 2. Može se uputiti i na adresu: Srpska akademija nauka i umetnosti, Beograd, Ulica kneza Mihaila.

Rašković zaključuje: "Ako u optužnici bude dokaza moga zla, pa čak i mržnje, spreman sam da se pojavim na sudu. Uostalom, za čoveka moje dobi bilo bi i nekog zadovoljstva u stradanjima za svoje ideje i ideale svoga nacionalnog bića. Ja sam, dakle, spreman, gospodo. Da li ćete vi biti uverljiviji?"

Jovan Rašković, kao što smo rekli nije dočekao da svoj članak vidi objavljen u NIN-u. Tri dana pre izlaska ovog nedeljnika krajiški Čača izdahnuo je u svom stanu u Skadarskoj ulici u Beogradu.

Pitamo Sandu Rašković-Ivić: Da li je Vojni sud u Splitu ipak poslao poziv Jovanu Raškoviću za suđenje po optužnici za ratni zločin?

- Ne. Nikad nije stigao nikakav poziv na dve adrese koje je moj otac dao.

* Da li bi se Rašković zaista odazvao na sudski poziv posle svega što je doživeo u Hrvatskoj?

- Sigurno. On bi otišao u Split po cenu da ga osude na doživotnu robiju. Bio je čovek od reči.

* Vaš otac je umro u utorak, 28. jula 1992. Gde ste Vi tada bili?

- U Milanu sa decom. Čim su mi javili da mi je otac umro, krenula sam za Beograd.

* Kako je srpska javnost propratila smrt Jovana Raškovića?

- ŠTAMPA je dala veliki publicitet. Telegramne saučesća dobili smo od velikog broja građana koji su želeli da sa nama podele bol i tugu. Telegramne su nam poslali i lideri svih političkih stranaka u Srbiji, sem Vojislava Šešelja.

* I Slobodan Milošević?

- Da, i on. Bilo je to nekoliko konvencionalnih rečenica.

* Ko je držao opelo?

- Mitropolit Nikolaj. On i moj otac prijateljevali su 25 godina. Bili smo komšije u Šibeniku. Opelo je držano u tatinom stanu u Skadarskoj ulici. Kako je ovaj boemski kraj Beograda uveče vrlo bučan, iz mnogih restorana čuje se vrlo glasna muzika i pesma, profesor Živorad Stojković, tatin prijatelj, otišao je do najbliže kafane i zamolio ih da malo utišaju veselje jer se nedaleko od njih drži opelo Jovanu Raškoviću.

* Da li su ga poslušali?

- Da. Ne samo da je utihnula muzika u toj kafani, nego je te večeri cela Skadarlija bila bez muzike i pesme.

* Gde je sahranjen Jovan Rašković?

- Na Novom groblju u Beogradu, u Aleji velikana. On je želeo da mu večni boravak bude u manastiru Krki. Tamo mu je bilo i određeno mesto, ali moja majka je bila protiv. Rekla je: "Ako ga tamo sahranimo, grob će mu iskopati i kosti povaditi. Neka počiva u Beogradu. Ovde svakog dana mogu da odem na njegovu humku i položim cveće." Majka je bila u pravu. Manastir Krka je 1995. opljačkan, demoliran, oskrnavljen.

Bekstvo iz Zagreba

JOVAN Rašković, njegova supruga Tanja, lekar internista, i ćerka Sanda, psihijatar, sa svoje dvoje dece, prognani su iz Hrvatske na brutalan način.

- Mesecima je naša familija bila izložena javnom linču - kaže Sanda. - Tuđmanova vlast nije birala sredstva da nas ocrni, ponizi i oblati u očima hrvatske javnosti. Teško je i spominjati sve gadosti koje su nam priređivali. Gotovo svakodnevno bili smo izloženi šikaniranju, kako na ulici, tako i na radnom mestu. Uznemiravali su nas i u kući, telefonom. Dobijali smo pisma puna pretnji i uvreda. Na kraju se to pretvorilo u fizički napad.

* Možete li detaljnije da opišete to šikaniranje?

- Trebalo je samo videti i doživeti izgon mog oca iz Šibenika, pa shvatiti kakve je dimenzije imala ta hajka. Tuđmanova stranka organizovala je javno potpisivanje peticije protiv Jovana Raškovića, lekara i višegodišnjeg direktora bolnice u Šibeniku. Fešta je održana na glavnom gradskom trgu, uz vitlanje "šahovnicama", pevanje rodoljubivih pesama i zvuke borbenih marševa. Radio Šibenik je tu maskaradu uživo prenosio, histerično potpaljujući mržnju prema mom ocu.

* Na koji način je to rađeno?

- Novinari Radio Šibenika lansirali su najgnusnije laži o Jovanu Raškoviću. Govorili su da je vršio vivo eksperimente na Hrvatima, da je pripadnike ovog naroda trovao otrovnim pečurkama, iako ih se moj otac patološki plašio. Čitali su, zatim, jedan tekst iz "Vjesnika" u kome se tvrdi da je Jovan Rašković okupio oko sebe grupu mladih Srba, nazvanih "Raškovićevo Jovići", čiji je zadatak da zastrašuju i kolju hrvatsku školsku decu.

* Vašem ocu u greh se stavljalo i nešto iz Drugog svetskog rata?

- Da. Govorilo se da je kao partizan u Kninu zaklao jednog Hrvata. Moj otac je rođen 1929. godine. Kad je rat počeo, imao je 12 godina. Na samom kraju rata bio je mobilisan. I umalo tada nije izgubio glavu. Ali, ne zbog toga što je nekog zaklao ili ubio, već zato što je bio određen da čuva neke zarobljene Nemce. Jedan od njih bio je sasvim promrzao i moj Jovan mu je dao svoje rukavice da ogreje ruke. E, to mu umalo nije došlo glave. Zato se kod partizana išlo na preki sud.

* Šibenik je tad imao oko 60.000 stanovnika, a peticiju protiv Raškovića potpisao je svaki drugi žitelj.

- Bojkot je trebalo da izgleda kao plebiscit. Ljude su dovozili sa raznih strana autobusima. Takvo izjašnjavanje građana moralo je da bude jasna poruka Jovanu Raškoviću: Idi i više se ne vraćaj, ni u Šibenik, ni u Hrvatsku!

* Da li je Jovan Rašković posle potpisivanja peticije dolazio u Šibenik?

- Jeste. Nekoliko puta. Prošetao bi sa prijateljem glavnom ulicom. Doživljavao je strašne uvrede. Pljuvali su ga. Ali bilo je i nekoliko ljudi koji su mu prišli i rekli: Izdržite, doktore, proći će i ovo.

* NA udaru se našla i vaša majka.

- Ona je radila u šibenskoj bolnici kao lekar internista. Na nju se išlo vrlo prljavo i podmuklo. Atakovali su na njen moral. Dobacivali su joj u prolazu najružnije reči. Na Radio Šibeniku su išli dotle da su tvrdili da je ona švalerka vladike Nikolaja! U bolnici su joj pojedinci pravili razne pakosti. Oštete joj, recimo, stetoskop. Bilo je slučajeva da u nekoj radnji nisu hteli da joj prodaju robu.

* Otkud takav atak na vašu majku?

- Pošto je ona po ocu Hrvatica, a po majci Italijanka, nju su tretirali kao izdajnika roda svoga. Otac moje

majke zvao se Dinko Stipišić, rodom je sa Hvara. Devojačko ime njene majke je Elizabeta Koasini. Oboje su bili prosvetni radnici i jugoslovenski orijentisani. Moja baka promenila je kasnije svoje ime u Jelisaveta. Deda Dinko bio je zadojen kosovskim bojem, Karađorđem. To je preneo i na mene. Mojim roditeljima je, zaista, bilo teško u Šibeniku. Bušili su im gume na automobilu. Pored kuće u kojoj su stanovali nalazio se bilijar klub, i kad bi se moji roditelji vraćali sa posla, onda su u tom klubu svi gosti štapovima, složno, iz sve snage, udarali po stolovima. Od stresa, moja majka je imala ozbiljne zdravstvene probleme. Jedva je dočekala odlazak u Beograd.

* Gde su se vaši roditelji upoznali i zavoleli?

- Za vreme studija medicine u Zagrebu. Imali su divan brak. I što su napadi na mog oca bili jači, moja majka je čvršće stajala uz njega. Nije bilo sile koje ih je mogla razdvojiti. Sledeći istinu i pravdu, ona je sledila svoga muža. To se njoj jedno s drugim uklapalo.

* Vi ste bili udati za Hrvata. S njim imate sina Dražena i ćerku Anu. Kako su se istupanja vašeg oca, u kojima je Tuđmanovu vlast, zbog ustašluka, podvrgavao bespoštednoj kritici, odražavali na vas i vaš brak?

- Svaki govor moga oca, intervju ili članak imao je za posledicu novi fijuk biča iznad glava članova moje porodice. U Zagrebu nam zaista nije bilo lako. Ja sam kao psihijatar radila na klinici "Rebro", i kolege su počele da se prema meni hlade. Videla sam strah u njihovim očima, plašili su se da me pozdrave i uđu u moju ordinaciju. Za takvo njihovo ponašanje imala sam puno razumevanja. Nije bilo dobro da se neko vidi u prisnom razgovoru sa ćerkom Jovana Raškovića. Zaista je zbog toga mogao imati teške posledice. Neki su mi otvoreno govorili da Hrvati, zbog onoga što govori i radi Jovan Rašković, imaju puno pravo da svoj bes iskale na njegovoj ćerki. Neki su bili sasvim iskreni. Govorili su: Nemoj više da nam dolaziš u kuću - posle tebe imamo policiju na vratu. Moram, međutim, da kažem da je bilo onih koji se na to nisu obazirali i prema meni se odnosili kao ranije.

* TAKO je bilo na klinici "Rebro". A van nje?

- Van klinike moja porodica i ja bili smo izloženi stravičnoj torturi. Trebalo bi mnogo prostora da se to opiše. Pretnje i uvrede su stizale sa raznih strana. Vređali su me preko telefona, na ulici, govorili su da sam "četnička kurva".

* Jeste li u Zagrebu imali ograničeno kretanje?

- Oko tri meseca moja porodica je bila u nekoj vrsti kućnog pritvora. Dva policajca stajala su ispred našeg stana i kontrolisala ko u njega ulazi i izlazi. Pod stražom sam bila i na klinici "Rebro". Ispred moje ordinacije stajao je policajac u civilu. Jednog dana napali su me na ulici. Vraćala sam se sa jedne psihoanalitičke sesije. Nekoliko ljudi presreli su me i počeli da tuku. Glavom su mi udarali o zid. Bio je novembar. Izgrebana, pocepana, bosa, stigla sam kući.

* Da li ste napad prijavili policiji?

- Jesam. Ali od toga nije bilo ništa.

* Kako je na to reagovao vaš muž?

- Nije mu bilo lako. Kao zet Jovana Raškovića i on je bio pod pritiskom i ucenama.

* Kada ste i kako odlučili da napustite Zagreb?

- Bilo je jutro. Trebalo je ponovo da krenem na posao, da izađem na ulicu i izložim se novoj torturi. Čvrsto sam zagrlila muža, prislonila mu glavu na grudi i rekla: Ne mogu više. Pomozi mi. Očekivala sam samo da me čvrsto stegne. Ali, on to nije učinio. Njegove ruke se nisu pomerile. Samo je kazao: "Sanda, ne mogu ništa da ti pomognem". Zagrljaj je najbolja dijagnoza. On kaže sve.

* I tada ste odlučili da krenete u Beograd?

- Da. Tad sam prelomila. Bilo je dogorelo do nokata.

Ni kamen na kamenu

SANDA Rašković-Ivić, sa dvoje dece, krenula je iz Zagreba u Beograd, gotovo navrat-nanos.

- Ne znam kako, ali dečje igračke zauzele su najviše prostora u automobilu - kaže ona. - Rastanak sa našim porodičnim kutkom u Zagrebu bio je bolan. Deca su, pored igračaka, tražila da obavezno ponese kavez sa kanarincem. U kolima je ostalo još samo toliko mesta da stavimo nešto garderobe. Da, ponela sam i pregršt porodičnih fotografija.

Kako ste stigli do Beograda?

- Jedan deo puta vozila sam ja. Kod Sesveta, po dogovoru, promenili smo automobil. Odatle do Beograda

vozio nas je jedan prijatelj. Prošli smo kroz šest kontrolnih punktova. Srećom, niko me nije prepoznao. Niko nije posumnjao da su u kolima unuci i ćerka Jovana Raškovića. Kako vas je dočekao Beograd?

- Tad se u Beogradu živelo vrlo teško. Inflacija, blokada, glad. Srećom, dobila sam posao u bolnici "Laza Lazarević" zahvaljujući dr Milenku Bjelogriću, tadašnjem direktoru ove psihijatrijske ustanove. Ali za platu koju sam primala kao lekar malo šta je tada moglo da se kupi. Za moju decu meso je postalo mislena imenica. Pitala me je ćerka Ana: "Mama, kada ćemo da vidimo južno voće?" Rekla sam joj: "Sutra." I kada je svanulo odvela sam ih na pijacu da na tezgama vide južno voće. Mi, naravno, nismo imali novca da ga kupimo.

U Beogradu ste bili podstanari. Budućnost nimalo ružičasta. Da li ste se pokajali što ste napustili Zagreb gde ste imali

mного bolje životne uslove?

- Ne. Ja sam takva. Držim se principa: kad kreneš - idi. Makar hodao po vodi kao Hristos. To je bilo kao porođaj. On kad počne - ne zaustavlja se. Uostalom, u Zagreb, i da sam htela, nisam više smela da se vratim.

U Hrvatskoj je porodica Rašković imala veliko imanje?

- DA. Imali smo lepu kuću u Primoštenu. Bila je okružena divnom baštom i od mora udaljena samo 12 stepenika. Pravo iz kreveta mogli smo da skačemo u vodu. U gradnju te kuće moji otac i majka uneli su veliku ljubav. Kuća je živela duhom dobročinstva i ljubavi. Njena vrata bila su uvek širom otvorena za sve dobronamerne ljude. Bravu na vratima nikad nismo zaključavali. Dolazile su nam komšije, gosti iz cele ondašnje Jugoslavije i sveta.

Jedan stan imali ste u Šibeniku?

- Da. Tu su živeli moji otac i majka. Ona je imala kuću u ovom gradu. Nju je prodala i kupila meni lep stan u

centru Zagreba.

Onda ste ostali bez ičega?

- Kuću u Primoštenu su nekoliko puta minirali. Bila je vrlo tvrde građe. Dobro armirana, jer se moja majka bojala zemljotresa. Sve što je bilo u toj kući odneto je ili uništeno. Sve stvari, vrlo vredan nameštaj, nekoliko hiljada knjiga, slike, rukopisi, prepiska moga oca sa poznatim domaćim i svetskim piscima, filozofima, lekarima. Vatra je progutala i Jovanovu prepisku sa takvim veličinama kao što su From i Markuze.

Zašto se Tuđmanova vlast tako brutalno okomila na vašu kuću u Primoštenu?

- Ta kuća je zračila duhom slobode. U njoj su gostovale mnoge umne glave. Neki su tamo našli utočište za pisanje svojih knjiga. Razarajući eksplozivom našu kuću u Primoštenu Tuđman je hteo da za vekovi vjekov izbriše svaki trag o postojanju Jovana Raškovića u Dalmaciji. Zato od nje nije ostao ni kamen na kamenu. U vašoj kući u Primoštenu imali ste i saunu. Nju je često koristio vaš otac.

- JOVAN je imao dve saobraćajne nesreće, 1971. i 1974. godine. Lomio je noge i ruke, ali je uspeo da se odlično oporavi iako su mu lekari predskazivali da neće prohodati. Ali on je bio uporan. Imao je snažnu volju. Iskoristio je našu kuću pored mora da vežba u vodi. Rehabilitovao se praktično sam. Vremenom se veoma malo primećivalo da prilikom hoda ima probleme sa nogama.

Jeste li pokušali da povratite svoju imovinu u Hrvatskoj?

- Moj otac je najlakše podneo gubitak imovine. Govorio je da je bolji čovek bez imetka, nego imetak bez čoveka. Kad mu je moja majka jednom rekla da treba nešto da preduzmemo da spasavamo svoju imovinu, on koji je uvek imao toliko takta, gotovo grubo je reagovao. Rekao je: "Sad kad toliki ljudi gube glave bilo bi nemoralno i nečasno da se parničimo oko imovine." A tad su on i moja majka živeli kao podstanari. Kao podstanar, moj otac je i umro.

Pesnik Tanasije Mladenović 15 godina družio se i prijateljvao sa Jovanom Raškovićem. Često je bio Raškovićev gost u Primoštenu. Zajedno su sa Dobricom Ćosićem obilazili mediteranske zemlje.

- Nesebičnijeg čoveka od Jovana Raškovića nisam video - zapisao je Mladenović. - Njegovo ophođenje prema ljudima uopšte bilo je toplo i blagonaklono. Više puta odlazio sam u njegovu ordinaciju i posmatrao ga dok radi. Imao je isti stav prema svakom pacijentu. Znao je i umeo da razgovara podjednako sa ljudima najvišeg obrazovanja, kao i sa neukim i nepismenim ratarom.

MLADENOVIĆ kaže da se zapitao kako je Jovan Rašković stigao da tako brzo, i činilo se relativno lako, uđe u duboke tajne nauke i filozofije.

- Imao sam utisak - kaže on - da Rašković mnoge stvari hvata u letu, da vrlo brzo proniče u njihovu suštinu. A to je svojstveno samo ljudima visoke inteligencije i lucidnosti, kakav je Jovan bio.

- Knjige nije čitao nego "mleo" - kaže Mladenović. - Dešavalo se da ja neku knjigu čitam danima, a on je pročitao za jedno popodne. Pitao sam se kako to radi i evo njegovog odgovora: "Čitam sve knjige, pa i naučne, najčešće dijagonalno." A da li uspevaš da zapamtiš njihovu sadržinu, junake romana, shvatiš njihove psihološke dimenzije? - pitao sam ga. Njegov odgovor je bio: "Mogu, ako hoćeš, svaku knjigu da ti prepričam."

Po rečima Mladenovića, Jovan Rašković nijednog trenutka nije sebe zamišljao kao nekog političkog borca. Sve do 1989. godine, kad u Jugoslaviji počinju preokreti i previranja, Raškovića je politika zanimala koliko svakog običnog građanina.

- Ali, u trenutku kad se u Hrvatskoj, pod Tuđmanovim vođstvom rađala nova ustaška država, sa

prepoznatljivim ustaškim zastavama, parolama i programom, srpski narod Krajine je Jovana Raškovića, u velikoj nevolji i smrtnoj opasnosti, naterao da se stavi na čelo borbe za nacionalnu ravnopravnost i demokratske slobode - kaže Mladenović.

Ne bi se, međutim, moglo reći da Srbi u Hrvatskoj nisu imali i drugih intelektualaca, podjednako častih i sposobnih, da budu predvodnici narodnog pokreta. Izbor je, po mišljenju Mladenovića, pao na Jovana Raškovića upravo zato što je on, kao lekar, naučnik i pedagog bio poznatiji i popularniji od bilo kog drugog srpskog intelektualca u Hrvatskoj.

Plemici iz Raske

SANDA Rašković-Ivić kaže da su za njenog oca govorili da je "lekoviti lekar". Svakom svom pacijentu prilazio je otvorena srca, zagrlio bi ga, pomilovao po kosi i rekao: "Ma ne dam ja tebe!" U stvari, pružao mu je nadu i utehu. A duševnom bolesniku uteha je najpotrebnija.

- Drugi su za moga oca rekli, a ja ću da ponovim: "Pozdravljajući se, on je u stisku ruke ostavljao deo svoje duše." To su još činili samo stari Mongoli - kaže Sanda.

O tome kakav je Jovan Rašković bio čovek, koji je "sledio samo sebe i samo na sebe ličio", govori anegdota koju je zapisao Momo Kapor. Njih dvojica su jedne godine (rat samo što nije počeo) boravili u Rimu.

- Ličili smo na dva divlja prepotopska tipa, stigla iz rata plemena, u ovaj srećni i spokojni grad - priča Kapor.

- Među turistima, koji su na pjaci Dela rotonda, ispod Panteona pili limunadu i razgledali izloge s odelima i cipelama, izgledali smo sami sebi anahrono - kao da smo ispali iz kakvog krvavog istorijskog filma. Sve je to na nas delovalo kao prizor s neke druge srećne planete. Bio je to život iz koga smo bili sasvim isključeni. I dok se, kaže Kapor, u brdima njihovih predaka, u Krajini i Hercegovini, gde su krikovima još odjekivale jame bezdanice, ponovo podmazivalo oružje i pripremalo veliko ritualno klanje, njih dvojica su, umorni od dugog razgovora i još dužeg pešačenja, seli na skaline ispod Agripininog hrama i uglas, iz zavisti, besa i očajanja počeli u dva glasa da ojkaju pijanu krajišku ratničku pesmu, koja se zapravo ne peva već zavija: "Moj mitroljez, marka mu je `brno`, mnoge majke zavio u crno..."

- U jednom trenutku - kaže Kapor - uzeo sam doktorovu platnenu belu kapu koju je obično nosio leti, i stavio je ispred naših nogu kao što čine prosjaci. Zaista, izgledali smo živopisno. Dva sredovečna muškarca, u izbledelom džinsu i apostolskim sandalama, od kojih je jedan ličio na slučajno zaostalog hipika. I gle, najpre su dva postarija gospodina u šetnji bacili u doktorovu kapu metalni novac od po 500 lira, a njima su se zatim pridružili i ostali koji su prolazili ispred hrama.

RAŠKOVIĆ i Kapor nastavili su da zavijaju svoje kurjačke pesme koje su pomele zvoncave dekorativne muzičke ukrase Čimaroze, Bokorinija i Vivaldijeva "Četiri godišnja doba".

- U našim krajevima - zaključuje Kapor - kao da traje jedan jedini stav - zima. I gledajući Doktora tako činilo mi se da vidim jedan budući mit kako sedi poput spomenika koji je sišao sa svog pijedestala. Istresli smo novac iz kape i preselili se u kafanu na trgu preko puta hrama. Doktor je popio čašu "san pelegrina" s kriškom limuna, a ja bocu "fraskatija". Ponovo smo bili znatiželjni turisti koji obilaze starine.

Sanda Rašković-Ivić: - Moj otac nije voleo ni konvencionalne ni tašte ljude. "Oni su kao doboš", govorio je.

"Prazni iznutra a prave veliku buku." Da bi što bolje upoznao hipike, jednog leta otišao je u Holandiju. U Amsterdamu se s njima družio danima. Obučen u izlizani džins sa razbarušenom kosom i crnom bradom, on se u evropskoj prestonici hipi-pokreta svojim izgledom nije mnogo razlikovao od "dece cveća".

Na pitanje ko su preci Jovana Raškovića, odakle vuku korene - Sanda odgovara:

- Pre nekoliko godina - kaže Sanda Rašković-Ivić - mi smo, uz pomoć profesora Voje Subotića, koji je istraživao korene mnogih srpskih porodica, prodrli u dosta duboku prošlost naše familije. Naši preci su, prema onome što je utvrdio Subotić, pre kosovske bitke, nosili prezime Vojnović. Onda su se preselili u Rašku oblast i uzeli prezime Rašković. Bili su plemići. Imali su titule beratlijskih knezova.

Kada su i kako Raškovići stigli u Dalmaciju?

- Posle jednog gadnog okrašaja s Turcima, četvorica braće Rašković morali su da beže iz Raške oblasti. Svaki je krenuo na svoju stranu. Jovan Rašković obratio se pismom mletačkom providuru moleći ga da mu dozvoli da se sa svojim ljudstvom naseli na teritoriji Mletačke republike. Molba mu je uslišena i on je 1688. godine stigao u Dalmaciju.

Gde su se naselili?

- Zajedno s episkopom Eptimijem, Jovan Rašković je stigao u oblast današnjeg Drniša. I tu su počeli da grade kuće, slične onima iz Raške oblasti. One se i danas razlikuju od tipičnih dalmatinskih kuća.

Da li su beratlijski knezovi Raškovići u Dalmaciji obnovili svoje plemstvo?

- Nisu. Uslov da im Mletačka republika prizna plemstvo bio je da pređu u katoličku veru. Oni na to nisu pristali. Ostali su verni pravoslavlju i izgubili plemstvo.

VRATIMO se u bližu prošlost. Ko je bio otac vašeg oca Jovana?

- Moj deda Dušan Rašković bio je čuveni advokat u Dalmaciji. Završio je pravne studije u Zagrebu i Gracu sa odličnim uspehom, a pevanje u Pragu. Posle Drugog svetskog rata bio je sudija Vrhovnog suda Hrvatske u Zagrebu.

A vaša baka?

- Moja baka Lukijana Savka Rašković potiče iz familije Lukavac, jedne od najbogatijih srpskih porodica u Dalmaciji. Bila je vrlo obrazovana i humana žena. Priče o njenoj dobroti dugo su se prepričavale po Dalmaciji. Školovala je mnoge siromašne devojke i podigla ih da stanu na svoje noge. Moja baka Savka imala je divan literarni dar. Opisala je sve najvažnije detalje iz života svoje porodice. Ali, o tom svom radu nikom ništa nije govorila. Tek kad je umrla (1973), njena deca pronašla su 39 čitko ispisanih bakinih beležnica. U jednoj od njih ona kaže: "Ne daj Bože da se ijedno moje dete bavi politikom. Politika je tiranin koji mnogo zahvata. Onaj koji u nju upadne nema se čemu dobrom nadati".

Ko je od vas poslušao, a ko se oglušio o bakin amanet?

- Moj deda Dušan nije hteo da čuje za politiku. Govorio je: "Daleko joj lepa kuća". Opasnom zovu politike vrlo dugo odolevao je i moj otac Jovan. U nju je ušao tek kad je navršio 59 godina. Politici nisam odolela ni ja, njena unuka.

U jednoj od svojih beležnica, majka Jovana Raškovića kaže da je njeno detinjstvo bilo kao pesma. Naročito leti u malom selu Tepljuhu, gde je porodica Lukavac raspolagala ogromnim bogatstvom.

- Ovde nikad nije bilo dosadno - kaže Savka. - U našoj kući bilo je uvek puno sveta, domaćih, posluge, devojaka, kuvarica, peradera, čuvara svinja i krava, konjušara, pralja, radnika u polju i vrtu. U našoj tvornici, koju su gradili Nemci, Mađari, Italijani i Slovenci, radilo je mnogo ljudi. Tu se dobro jelo i pilo. Maslac se tucao u velikim stupama. Bela i crna kafa kuvale su se po ceo dan u ibricima od litar. Jagnjetina

se pekla u posebnim pečenjarama u kojima su se na različnu vrtele ćurke, kokoške, patke i guske. Patke su se posebno toville orasima da bi im meso bilo mekše i slađe.

“Spanjolka” kosi ljude

U TEPLJUHU porodica Lukavac posedovala je četiri kuće, a svaka je imala po desetak soba. Konoba je bila krcata vinima svih vrsta. Specijalna maraskino vina mogla su se popiti samo na tom mestu.

- Posebnom tehnologijom - kaže Savka - pravljen je šampanjac. On se potom točio u neke vrećice, koje su se zatvarale aparatom. Flaše sa šampanjcem odlagane su zatim u poseban podrum koji je bio iskopan duboko pod zemljom da u njega ne dopre ni tračak svetlosti. Svaka boca grlicem je zabadana u debeo sloj peska, koji je prekrivao pod podruma. Naš šampanjac bio je ravan francuskom.

Nasred Petrovog polja porodica Lukavac imala je prekrasnu kuću. Podest joj je bio sagrađen od bračkog kamena. Na prostranoj kamenoj terasi bila je podignuta manja drvena kuća s velikim prozorima. Uokolo su se prostirali vinogradi, bostan i beskrajni maslinjaci. U ovoj kući Savka je najradile provodila vreme. Čitala je, slikala i vajala.

- U našim konobama - kaže Savka - visilo je i do 300 pršuta starih pet-šest godina. Zato što je dobijao zemlju u napolicu svaki kmet je bio obavezan da donese po jedan pršut, jagnje ili nekoliko ćurki. Znalo se nakupiti 400 ćurki, bezbroj pataka, gusaka, kokica, svinja od koje su neke težile i po 350 kilograma, pa su dolazili da ih fotografišu za novine. Imali smo konje za rad i vuču, i konje za kočije u koje su uprezana četiri rasna belca. Kočijaš je bio Boris Janačekovski. Kozak, kojeg su bili zarobili Austrijanci.

Porodica Lukavac prva je u Krajini imala motocikl, automobil, klavir, koji je pripadao tašti Savkinog starijeg brata Tanasija.

- Ona je bila Švabica - kaže Savka. - Sem nje klavir niko nije smeo da pipne. Ta žena se hvalila da je pohađala konzervatorij s Klarom Vik, Šumanovom ženom. Bila je na svoju ruku. Nas je gledala s visoka. Razumevala je naš jezik, ali ni za živu glavu nije htela da njime govori. Izjavljivala je: "Neću da govorim jezik divljaka i samojeda." Kad je umrla pokopali smo je na topljuškom groblju. Seljaci su je noću nekoliko puta otkopavali i grob joj izbacivali izvan groblja. Moj otac ih je molio da je ostave na miru, ali su oni bili uporni: "Nećemo luteranku u našem osvećenom pravoslavnom groblju".

U Tepljuhu su se priređivali pravi koncerti. Tanasijeva tašta je dobro svirala klavir, a njegova žena koja je završila Bečki konzervatorij - violinu. Pridruživala im se i Tanasijeva svastika, Klaris, koja je diplomirala na Rimskom konzervatorijumu.

- Najkvalitetnija muzika izvođena je u jednom selu Dalmatinske zagore - kaže Savka. - Već su se bili pojavili i prvi gramofoni, oni sa glomaznom trubom, što su se navijali, a igla im se menjala svakih nekoliko odsviranih ploča. Imali smo mnogo ploča s kompletnim operama.

PORODICU Lukavac posećivali su mnogi poznati ljudi. Među njima je i vajar Ivan Meštrović, zubar Matić sa suprugom, koja je bila višegodišnji Meštrovićev model. Jednom ih je pohodio i Branislav Nušić. Bio je utučen jer je u ratu izgubio sina. Ovde je boravio Božidar Adžija sa suprugom i Uroš Desnica, otac velikog

romanopisca Vladana Desnice. Svi su bili carski ugošćeni.

Leškarili su u mrežama pod orasima, šetali poljima, vrtovima i šumama, zbijali šale i vodili ozbiljne rasprave.

Savka kaže da je njen otac takođe imao umetničku žicu. On je "službovao u kninskoj Biškupiji i Kistanjima". Učiteljsku službu je napustio kad mu je otac onemoćao i umro. Vratio se u Tepljuh i preuzeo brigu o velikom imanju.

- Moj otac je čitavog života rezbario u finom drvetu. Okvire za slike, stolice, šank-garniture, naslonjačke, kutijice za ručni rad - kaže Savka. - Izrezbario je tako milansku katedralu sa svim detaljima, pa sobu iz vremena Luja 14. Te minijature darovao je Muzeju u Splitu, gde se možda i danas čuvaju.

Savkina starija sestra Zora učila je u Ruskom liceju na Cetinju, čiji je pokrovitelj bila kraljica Jelena, kći crnogorskog kralja Nikole i žena italijanskog kralja Umberta. Nastavni jezik u ovom zavodu bio je ruski.

- Zorka je - kaže Savka - govorila ruski kao prava Ruskinja. Izgovor joj je bio mekan, sladak. Drugi glavni strani jezik u liceju bio je francuski. Zorka je čitala francusku literaturu na originalu. Ovde se velika pažnja posvećivala muzici. Pre udaje za Umberta, kneginja Jelena dolazila je u inspekciju. Volela je Zorku i odvela je sa sobom na crnogorski dvor, kao najbolju učenicu njenog liceja. Sa tri svoje koleginice, Zorka je ručno uradila veliki ćilim i poklonila ga Jeleni kao svadbeni dar. Zato je od buduće italijanske kraljice dobila pohvalnicu: "Mojoj dobroj i krotkoj Zori - Jelena".

KAD je u Sarajevu Gavrilo Princip ubio prestolonaslednika Ferdinanda i njegovu ženu Sofiju, Savka je s majkom bila na šibenskoj obali. Svirala je vojna muzika, a rivom je šetalo mnogo sveta. Odjednom je sve umuklo. Pritrčala im je rođaka Milka Matavunjić i uzbuđeno rekla: "Teto, ubilo u Sarajevu Ferdinanda i Sofiju. Zar ne znate!" obala je za tren opustela.

- U Prvom svetskom ratu - kaže Savka - vladala je velika glad. U Tepljuh su nam dolazili ljudi iz Dalmacije da žanju žito. Toliko su bili izgladneli da su se svi porazboljevali kad su se najeli. Jednu ženu smo morali da smestimo u bolnicu. Muž joj je ratovao za cara, a ona nije imala šta da jede. Na tako izgladneli svet napala je španska groznica. Kosila je "španjolka" za dan čitave porodice. Mrtvi su sahranjivani noću i zalivani krečom iz naše krečane.

Posle Prvog svetskog rata i propasti Austrougarske deo Dalmacije pripao je Kraljevini Italiji. Italijanska vojska napredovala je iz pravca Šibenika i bez ikakvih incidenata zauzela Drniš. Bilo je to 29. decembra 1918. godine. Sutradan, 400 italijanskih vojnika i olkopni automobil krenuli su prema Tepljuhu. Otpor su im pružila 92 srpska vojnika. Oni su srušili dva mosta na plahovitoj rečici Mahnitaši. Italijani su odgovorili artiljerijskom vatrom. Bombardovali su Tepljuh i srpske položaje u Kosovu polju i oko crkve Lazarica.

- Najviše se pucalo po kućama porodice Lukavac - kaže Sanda Rašković-Ivić. - Tanasije Lukavac pružio je hrabar, ali uzaludan otpor. Pošto su ga Italijani savladali, opljačkali su celo imanje ove veleposedničke familije. Sve njihove kuće su zapalili i odneli veliku količinu zlata i dragog kamenja. Tanasije Lukavac je uhapšen i odveden u zarobljeništvo. Dve godine proveo je u zatvoru u Kaljariju na Siciliji. Posle ovog udara porodica Lukavac nikad nije uspela da se potpuno oporavi.

Metak za Tagoru

SANDA Rašković-Ivić kaže da je njena baka Savka, u svojim beležnicama koje za života nikome nije htela da pokaže, potanko opisala život srpskih bogataških porodica u Dalmaciji. Kao devojka, Savka je jedno vreme provela kod tetke u Drnišu. Ona i njene dve rođake Vjera i Olga imale su tri guvernante - jednu iz Praga i dve iz Beča.

- One su nas - zapisala je Savka - učile stranim jezicima i lepom ponašanju, a bile su i muzički obrazovane. Kod jela nismo smele da dotičemo sto, prinošenje noža ustima bilo je najstrože zabranjeno. Jesti se moglo samo zatvorenih usta.

Dalja uputstva su glasila: lagano hodati, tiho se smeјati, lepršavo plesati, kao da ne dodiruješ pod.

Muškarcima pružiti samo vrhove prstiju da ih dotaknu usnama. Stopala su nam, kaže Savka, povazdan bila krvnički stegnuta tesnim cipelicama da nam se noge ne raskvase. Spasonosne papuče smele smo obuti samo nakratko, kod ustajanja i uveče pre leganja.

Savka, Vjera i Olga bile su najobrazovanije devojke u Drnišu, ali baš zbog toga mnogi ih ovde nisu voleli.

- Drniški momci govorili su da su one umišljene guske koje na njih ni pogled neće da bace - kaže Sanda. - Ali nije bilo tako. Imale su one razumevanje za svakog. Ali, njihovo obrazovanje bilo je njihova najveća mana.

Dokle je ta netrpeljivost Drnišana išla pokazuju i ova dva slučaja. Jedne večeri kad su se ove cure vraćale iz obližnje borove šume, sa svih strana zasuli su ih kamenjem. Drugi put napad je bio mnogo opasniji.

- Olga i ja sedele smo u hladovini borove šume i čitale knjige - kaže Savka. - Odjednom je nešto prasnulo.

Bio je to pucanj pištolja. Metak je pogodio tvrdi kožni omot Tagorinih pesama koje sam ja držala u ruci.

Zrno se zaglavilo u korice knjige. Tako mi je veliki indijski pesnik spasao život. Ta "pogođena knjiga" čuvala se u kninskoj biblioteci do 1941, kad nam je sve propalo, opljačkano i uništeno.

Sa svojom muzičkom klapom Dušan Rašković je sve češće dolazio uveče pod prozore ovih devojaka i pevao serenade. Bio je, kažu, sjajan pevač. U početku se udvarao Olgi, a onda se njegovo srce okrenulo Savki. Pisao joj je ljubavne stihove. Savka kaže da joj je otac rekao: "Momak je dobar, ali ja moju tako lepu, nežnu, krhku i osetljivu curicu ne mogu da zamislim među Raškovićima." Ni Savkina sestra Zorka nije bila za to da se Savka uda za Dušana Raškovića. Ali, sudbina je nepodmitljiva.

Prvi svetski rat teško će pogoditi porodicu Lukavac. Italijani će zapaliti sve njihove kuće u Tepljuhu i odneti "samo zlata i dragog kamenja u 150 kutijica".

- Dušan Rašković bio je tada u Splitu - kaže Savka. - Kad je do njega stigao glas da se ja udajem za ađutanta nekog generala, kao bez duše, ali i bez dokumenata, dojurio je u Tepljuh. Italijani su ga uhapsili i odveli u zatvor. U celoj priči istina je bila samo to da me je zaprosio neki oficir Srbijanac. Zatražio je veliki novac i opremu našta mu je moj otac kazao: "Kćer ne udajem. Osim toga, ona nije ni ćorava i grbava. Potraži ti, dragi moj, neku drugu!"

O svom dedi Dušanu Raškoviću, rođenom 1900. godine, Sanda kaže:

- On je imao troje dece, dva sina - Srđana i Jovana, i kćer Vjeru. Kad se Vjera rodila, Srđan je imao 13, a Jovan šest godina. Jovan je dobio ime po babi Jovanki iz roda Mrđena. Ona je nosila crne, široke "vuštane" do zemlje i "okruglu" na glavi. Njen brat od strica, Mića Mrđen, bio je poznat drniški Srbin i trgovac. On je deda Dražena Budiše, jednog od lidera hrvatskog Maspoka. Kad je Antun Vrdoljak javno optužio Budišu da

ima podosta "bizantijske krvi" ovaj se pravdao da mu je majka Hrvatica pravoslavne vere.

Porodica Dušana Raškovića živela je dobro, ali se nije razbacivala bogatstvom. Znali su da štede, ali i da daruju one koji nemaju. Dušan je za četiri godine, kao najbolji u generaciji, završio prava u Zagrebu i Gracu. Pred njim je bila diplomatska karijera, ali je on odbio. Otvorio je advokatsku kancelariju u Kninu koja mu je mesečno donosila oko 30.000 dinara. Za taj novac moglo se tada kupiti 30 volova ili lepa kuća u gradu.

- Ali, Dušan nije kupovao ni kuće, ni volove - kaže Sanda. - Jedan deo tog novca otišao je sirotinji. Za moju baku su govorili: "Savka hrani pola Knina."

Raškovići su živeli u velikom stanu preko puta kninskog hotela "Grand". Stan je za to vreme bio vrlo moderno opremljen. Imao je engleski toalet, s velikom emajliranom kadom i prvi frižider u ovom gradu. Celu jednu prostoriju ispunjavale su knjige. Bilo ih je oko tri hiljade. Tri sluškinje obavljale su kućne poslove.

Na kakvom su glasu bile porodice Lukavac i Rašković govori i Vjerino krštenje, na kome su kumovi bili Vjera Perović, supruga tadašnjeg kraljevskog namesnika Ive Perovića, i dr Nikola Subotić, predsednik Skupštine Kraljevine Jugoslavije. Oni su u Knin stigli plavim kraljevskim vozom.

Dušan Rašković je imao veliki dar za muziku. Kao gimnazijalac u Splitu stanovao je u pansionu Ive Tijardovića, autora slavne operete "Mala Florami". Učio je pevanje. Imao je lep bariton, pa je nastupao i u pravoslavnoj i u katoličkoj crkvi.

Sanda Rašković prepričava nam jednu zgodnu anegdotu vezanu za muzičku delatnost svoga dede Dušana. Svake godine na maturskoj svečanosti nastupao je hor splitske gimnazije. Bio je to za Split prvorazredni kulturni događaj. Horom je dirigovao maestro Jakov Gotovac, autor opere "Ero s onog svijeta". Ali, kako Gotovac nije bio jedne godine zadovoljan uvežbanošću hora, svoju dirigentsku palicu predao je Dušanu Raškoviću rekavši da je za taj posao ovaj učenik vičan kao i on.

- To je za moga dedu bilo veliko priznanje i čast - kaže Sanda. - Ali, kako nije imao prikladno odelo za koncert - crne pantalone i frak - obukao je Gotovčevo. Jedva je ušao u odelo maestra. Nije zamahnuo nekoliko puta rukama i palicom, a pantalone su pukle na stražnjem šavu. Moj deda ostatak koncerta dirigovao je uz znatno redukovanu gestikulaciju.

Spas u manastiru

SVOJU prvu emigraciju u životu Jovan Rašković ovako opisuje:

- Bio je maj 1941. U Kninskoj krajini počeo je totalni, organizovani ustaški pogrom nad Srbima. U naš stan, gde je bila i očeva advokatska kancelarija, krišom ulazi jedan uredno obučen i dostojanstven seljak. Tihim glasom, kao da se pribojava, kaže: "Noćas su pohapsili i pobili pravoslavne sveštenike u Polači, Ružiću i Strmici. Očekuje se hajka najpre na ugledne Srbe, a onda na sve Srbe odreda. Gospodine Dušane, treba bežati!"

Iako je Dušan Rašković očekivao da će zlo uskoro početi, bio je zatečen ovom vešću.

- Bio je uplašen i zgrožen - seća se Jovan Rašković. - U kući je nastala velika strka. Majka, iako je bilo

toplo majsko jutro, oblači bundu. Brzo se otvara blagajna i iz nje vade neke vrednosti. Sve se to radi kao da nailazi poplava ili se očekuje zemljotres. Svi smo ponešto nosili u rukama. Naša kućna pomoćnica Joka, s kojom smo se bili potpuno srodili, uzima dleto i čekić, izlazi iz kuće i skida javnu tablu na kojoj stoji ime moga oca i oznaka advokatske kancelarije.

Porodica Rašković uspela je nekako da se potrpa u automobil i prašnjavim putem krene prema Žagroviću. Na cesti nigde nikog. Stižu do granice koja italijansku anektiranu zonu odvaja od teritorije NDH. Na granici stoji onizak vojnik u zelenkastoj uniformi i sa šeširom iz koga viri belo perje. Na njegovom ramenu je mala puška, kao igračka. Dušan Rašković mu nešto kaže na italijanskom i vojnik im dozvoljava da pređu osamljenu rampu, uz hladan smešak i uljudan pozdrav.

- Imali smo sreće - kaže Dušan porodici. - Konačno smo na području gde smo sigurni i zaštićeni.

Zadovoljno stižu u Kistanje gde živi Zorka, sestra Jovanove majke Savke. Zorka je bila udata za Špiru Cvetkovića, krupnog zemljoposjednika. Primili su ih srdačno, ali iznenađeno.

UBRZO u ovo bukovičko mestašce od nekoliko stotina stanovnika slivaju se kolone zbunjenih, polugolih i gladnih Srba iz Dalmacije, Like i Korduna. Dolaze svi oni koji su uspeli da pobegnu ispred ustaškog noža. Dvanaestogodišnji Jovan Rašković teško je shvatao taj apsurd da Musolinijeva Italija, kao država koja je prihvatila i izrodila Pavelićeve ustaše, sad štiti njihove žrtve.

- Jednog dana - kaže Jovan - čuli smo da je u ustaškim novinama "Hrvatski narod" objavljena ucena za moga oca. Bio je učenjen kao "četničko-komunistički vođa". Kad je moj otac, koji jeste bio Srbin, ali nikad nije bio ni četnik ni komunist, to pročitao u novinama, pao je u krizu. Najviše se plašio Srba, jer je iznos na koji je učenjen bio pola ili milion kuna. Za taj novac onda se mogla kupiti dobra vila na Tuškancu u Zagrebu. Toliki novac unosi je kod mog oca strepnju da bi ga neko mogao da prokaže. On se više plašio Srba nego nekog ustaše koji bi došao u Kistanje da ga "sredi".

Pročitavši ustašku poternicu, Dušan Rašković je kao pokošen pao u postelju. Smračio se. Sav se uvukao u sebe i potonuo. Nije mogao da se kreće, kao da je bio oduzet. Jedva je govorio.

- Majka nas je smirivala da to nije smrtna bolest - kaže Jovan. - Pozvala je jednog starog lekara, očevog prijatelja. Posle pregleda, on nam je rekao: "Sve će biti u redu". Dušan se samo prepao, nije oduzet i nije šlogiran.

Jovan kaže da oca pamti kao vrlo brižnog čoveka, koji je bio u stalnom strahu da se njegovoj deci nešto ne dogodi. Taj strah ga je terao u pobožnost i krivnju. Iako je bio obrazovan na univerzitetima u Padovi i Gracu, zadržao je narodnjačku patrijarhalnost.

Kad se Dušan Rašković malo oporavio, odlučio je da se povuče iz Kistanja. Pošto nije mogao celu porodicu da povede sa sobom, rešio je da sam ode u Zadar, a zatim u Padovu, a da dvanaestogodišnji Jovan spas potraži u manastiru Krka. Stariji Dušanov sin Srđan, otići će u partizane. On je pre rata prišao komunistima.

- Pre odlaska otac mi je dao pismo za Nikodima, igumana manastira Krka - kaže Jovan. - Još se sećam strepnje s kojom sam nosio to pismo idući duž kanjona Krke. Bio je vrlo topao letnji dan. Čulo se jako kreketaње žaba. Kad sam stigao do manastirskog zdanja nikako nisam mogao da dohvatim alku na vratima i da njome pokucam. Bio sam sitan, a alka visoko. Nekoliko puta sam se okliznuo niz izlizane stepenice poskakujući da dohvatim zvekir. Pokušao sam da doguram neki kamen i da se na njega popnem, ali nije išlo. Onda je naišao jedan kaluđer.

- Čiji si ti, mali? - upitao je. - Koga tražiš?

- Ja sam sin Dušana Raškovića. Otac me je poslao da se javim gospodinu Nikodimu, igumanu.

Ušli su u manastir. Kaluđer ga je odveo do igumana, koji je sedeo na starinskom trosedu. Nije bio u svojoj igumanskoj odori već u beloj razdrljenoj košulji ispod koje su se videle kosmate, atletske grudi.

- Ovo je mali Rašković, advokatov sin - predstavio ga je kaluđer.

- Ti si Dušanov, kako se ono zoveš?

- Ime mi je Jovan - odgovorio je dečak đlački precizno.

Iguman je zatim uzeo pismo i pogledom nehajno prešao preko nekoliko rečenica. A u njima je bila molba Dušana Raškovića da njegovog sina Jovana neko vreme iguman primi pod manastirski krov.

U manastiru Krka Jovan je boravio tri-četiri meseca. Odatle će otići u Zadar gde će provesti oko dve godine i završiti dva razreda niže gimnazije. U Zadru će dobro naučiti italijanski jezik.

Rat će preživeti i Jovan Rašković i iguman Nikodim. Oni će se ponovo sresti, ali na drugom mestu i u drugačijim okolnostima.

Jovan Rašković je bio mlad lekar. Radio je kao psihijatar u šibenskoj duševnoj bolnici.

- Jednog dana - kaže Jovan - stigao je kod nas iguman Nikodim. Delovao je iscrpljeno i tmurno. Obrazi su mu bili opušteni, a gestovi i mimika vrlo siromašni. Nije skrivao osećanje dubokog stida što se to baš njemu dogodilo. Jaki ljudi se stide bolesti. Rečenice su mu bile konfuzne zbog napetosti i teskobe. Pričao je o strahovima, krivnjama, sumnjama i gnevnosti. Govorio je da ga u isto vreme privlači vlastiti kraj, ali i ispunjava strah od smrti. Sve je manje uvažavao žive, a sve više poštovao mrtve.

Svoju priču o čoveku koji mu je pomogao da preživi rat Jovan Rašković ovako završava:

- U martu 1964. godine tragični i čvrsti, poštenu i umni iguman Nikodim (Opačić) izvršio je samoubistvo.

Ubio se iz lovačke puške, pucanjem u zatiljak, u opustelom i tužnom manastiru na čijem je čelu bio više od 30 godina. Posve sam.

Brlog za sudiju

Drugi svetski rat odneo je u nepovrat veliki imetak porodice Rašković, ali su svi njeni članovi sačuvali živu glavu. U novembru 1944. godine, kad su partizani oslobodili Drniš, ovde su se okupili Dušan Rašković, njegova supruga Savka, sinovi Srđan i Jovan i ćerka Vjera. Srđan je otišao u partizane čim je dignut ustanak. Jedno vreme radio je kao sekretar Mesnog komiteta SKOJ-a za Drniš, a bio je i član Okružnog komiteta za Šibenik.

Advokat Dušan Rašković se opet našao na udaru. Ovog puta zasmetao je partizanima. Oni su ga oterali u zatvor koji je bio smešten u dvorištu franjevačkog samostana u Drnišu. Nagađalo se da je to zbog toga što je tokom rata sakupljao potpise za priključenje severne Dalmacije Italiji. Ali, ubrzo je oslobođen i već početkom 1945. počeo da radi u pravnoj službi ZAVNOH-a za Šibenik. U maju te godine prelazi u Zagreb, u Ministarstvo pravosuđa. Kasnije, od 1953, pa do smrti 1967. bio je sudija Vrhovnog suda Hrvatske.

- Odlaskom u Zagreb Raškovići su napustili Drniš i Knin - kaže Sanda. - Srđan se upisao na Medicinski fakultet i u redovnom roku stekao doktorsku diplomu. Jovan će takođe krenuti bratovim putem. Ali će

prethodno morati da završi srednju školu.

Godine 1946. Jovan se upisuje u Gimnaziju "Maršal Tito". Svojim učenicima, koje je rat omeo u redovnom školovanju, ova "Partizanska gimnazija", kako su je popularno zvali, omogućavala je da za godinu dana završe dva razreda, što je Jovan sa lakoćom postigao.

- Bio je odlikaš - kaže Sanda. - Briljantan đak. U osmom razredu gimnazije primljen je u KPJ. Ali ubrzo vratio je partijsku knjižicu. Učinio je to demonstrativno, pošto je partija imala obračun sa njegovim bratom Srđanom. Srđan se nije najbolje snašao u metežu nastalom posle Rezolucije Informbiroa. Stavljajući svoju partijsku knjižicu na sto, maturant Jovan Rašković je rekao: "Kad vam više ne valja moj brat, šta ću vam tek ja!"

Iako se to od njega kasnije tražilo, nikad više nije pristao da bude član ni KPJ ni SKJ. A na tome se naročito insistiralo kad je bio biran za direktora Bolnice za duševne bolesti u Šibeniku.

Jovanova sestra Vjera rođena je 1935. godine u Kninu. Fakultetsko obrazovanje stekla je u Zagrebu, a doktorirala u Novom Sadu. Bila je srednjoškolski profesor i predavač na univerzitetima u Kini i SAD.

Objavila je više zbirki pripovedaka i pesama i četiri romana. Od 1987. živi u Beču. Vjera Rašković ovako opisuje dolazak njihove porodice u Zagreb:

- Put preko Knina i Like trajao je danima. Knin je bio srušen sa zemljom - kamen na kamenu. Saveznici su ga bombardovali 23 puta, a imao je samo jednu ulicu. Lika je bila spaljena, jedno veliko crno zgarište, kao i danas posle hrvatske "Oluje". U Karlovcu smo čekali da padne Zagreb. Kad bismo čuli avionske motore, gore visoko iznad oblaka, zadovoljno smo govorili: Idu na Zagreb!

Ali kad su stigli u grad, koji je četiri godine bio prestonica Pavelićeve ustaške države, nisu videli nijednu srušenu zgradu. Bili su razočarani. Na ulicama je bilo malo prolaznika. Jedan im je dobacio: "Stižu seljaci!"

- U Zagrebu su - kaže Vjera - sve prodavnice bile prazne. Raniji vlasnici, sada narodni trgovci, na vreme su sklonili svu robu. A mi smo u Zagreb stigli samo sa onim što smo imali na sebi. Bile su to prekrójene engleske uniforme. U Zagreb sam došla kad mi je bilo devet godina, a kaput prekrójen od engleskog vojničkog šinjela, prefarban i sa dodatkom mačjeg krzna oko vrata, nosila sam kao studentkinja.

Opisujući kako je Zagreb dočekao "seljake iz Dalmacije", Vjera kaže:

- Naš otac dobio je nekakav papirić na kojem je pisalo da moraju u svakoj trgovini da nam izdaju odeću i obuću. Mama i ja smo najpre krenule Ilicom. I nikakvih rezultata. Prodavci su samo slegali ramenima i pokazivali prazne police. Jedna od prodavačica nam se još i narugala: "Mora da ste neke krupne zverke kad ste dobile ovaj papir!"

Prvo radno mesto Dušana Raškovića u Zagrebu bilo je, kao što smo rekli, u Ministarstvu pravosuđa. Bio je referent, jedan od činovnika koji su radili na stvaranju pravnih akata nove države.

RAŠKOVIĆI su dugo bili podstanari kod Lavice Zakutin, supruge jednog ruskog emigranta. Njoj su bili dodeljeni pravo sa ulice. To je bila gospođa angažovana oko referenduma za kralja ili republiku. Stanovala je u Palmotićevoj ulici, preko puta Kolodvora. Kad se Lavica preselila kod sestre, Raškovići su ostali u potpuno praznom stanu. Na tavanu Ministarstva pravosuđa pronašli su za njih nešto rashodovanog nameštaja, punog stenica. Jovan je predlagao ocu da pozove američke novinare da "slikaju brlog u kojem živi sudija Vrhovnog suda Hrvatske".

- Pošto nismo imali rešeno stambeno pitanje, naš otac je svakodnevno dobijao ključeve od praznih stanova u Zagrebu - kaže Vjera. - Sve su to bili raskošno namešteni stanovi u koje smo se mogli useliti. Razgledali smo ih kao izložbeni prostor. Ormani su bili puni skupocenih stvari. U jednom od njih zatekli smo kompletan

kineski salon sa četiri divne porcelanske vaze. Ali otac nije hteo da se uselimo ni u jedan od tih stanova. Odmah posle razgledanja svaki bi odmah zaključao i ključeve vraćao.

Kad su mu deca rekla da bi želela da žive u jednom od tih stanova, jer su njihovoj porodici u ratu i posle njega sve oteli, Dušan je sa prekorom odgovorio:

- Znete li vi koliko je na ovim krevetima mrtvih ljudi spavalo. Najpre Jevreja, pa Srba, zatim gestapovaca i ustaša. Zar biste mogli zaspati na njima.

Priču o životu porodice Rašković u posleratnom Zagrebu Vjera Rašković-Zec ovako završava:

- Jovo i ja smo dugo patili što nismo mogli da dovedemo svoje zagrebačke prijatelje u posetu. Svi su oni imali lepe stanove, uređene i nameštene poput onog našeg u Kninu. Naša majka je uporno dopisivala predmete koje su nam opljačkali "na revers". Spisak je bio dugačak - premašio je 20 stranica. Ratna reparacija nam je bila jedina nada. Majka je sa tom nadom otišla svetom Arandjelu.

Vjera naglašava da njena porodica nije dobila ni dinar na ime ratne odštete. A agrarnom reformom oduzeta im je sva zemlja, svi vinogradi, maslinjaci, zatim fabrika u Tepljuhu...

- Bila je to prva tvornica kreča u Dalmaciji. Čim je nacionalizovana prestala je da radi - kaže Vjera. - Od nje je ostao samo kusasti dimnjak. Kad smo jednom, idući iz Zagreba u Šibenik, prolazili kroz Tepljuh, mali Jovo je, tužno i zamišljeno, rekao: "Gle, na dimnjaku nema barjačica!" Tako je on zvao malu metalnu ploču postavljenu na vrhu dimnjaka.

O svom nešto starijem bratu Vjera iznosi i ovaj zanimljiv podatak:

- Jovo je kao dete bio odlučio da pošto-poto dopre do tog "barjačica" i da ga opipa. Jednog dana se uzverao kroz dimnjak po nekim gvozdanim šipkama i umalo se nije udavio, ali je "barjačić" dotakao svojom rukom. To na simboličan način govori da je njegov životni put bio određen još u detinjstvu.

Drugacije od Frojda

JOVAN Rašković je znao da snažno uzburka i polarizuje javnost. Prema onome što je on govorio i radio malo ko je ostajao ravnodušan. Zbog njegovih stavova i pogleda jedni su ga dizali u nebesa, drugi satanizovali. Tako je dočekan i njegov esej "O edipalnom, kastrativnom i rektalnom karakteru", u kome je pokušao da utvrdi razlike u karakternim osobinama Srba, Hrvata i muslimana. Zbog ovog eseja Zbor lečnika Hrvatske proglasio je Raškovića "nacistom i rasistom". Ništa bolje nije prošao ni kod muslimana. Pozivajući se na svoju 35-godišnju lekarsku praksu, koju je obavljao na tromeđi gde živi srpsko, hrvatsko i muslimansko stanovništvo, Rašković je zaključio da se karakterno različito ponašaju pripadnici različitih etničkih grupa.

- Utvrdio sam - kaže on - da većina srpskog stanovništva, koje se leči od šizofrenije, neuroze, prolazne napetosti ili dubokih depresija, a u čiju sam karakterologiju ulazio, ima sve oznake edipalnog karaktera. A to znači da u sebi sadrži umerenu dozu agresivnosti, ali i podložnosti.

Edipalni karakter, po rečima Raškovića, sastavljen je iz dva dela: jedan je veoma odan, i iskazuje potpunu poslušnost autoritetu, odnosno ocu koji vlada zadovoljstvima i koji ima potpunu vlast. Ali, postoji i onaj drugi deo, koji u nekim situacijama tu autoritarnost pretvara u rušilačko stanje bunta kada se, jednostavno, zbrišu

svi nosioci vlasti i zadovoljstva.

- Srbi su - kaže Rašković - imali u sebi te autoritarne osobine uz poneku agresivnu i otvorenu crtu. Ediplani karakter je, inače, vrlo otvoren. To nije karakter mraka i osenčenja, to je čist karakter u kome postoje samo dva elementa - sve ili ništa. Ali, osobina ovog karaktera je velika vezanost za majku, pošto je otac prigrabio sva zadovoljstva da bude s majkom i emocionalno s njom gospodari. Tako situacija s majkom predstavlja remetilački faktor u edipalnom karakteru. U psihološkom smislu majka se može identifikovati sa zemljom i sa širom etničkom skupinom.

RAŠKOVIĆ kaže da je za muslimane utvrdio da imaju fiksaciju na rektalnoj fazi, koju u psihološkom smislu odlikuje sakupljačka komponenta karaktera:

- To je karakter sklon da stvara imovinu, da vlada kao gazda, da procenjuje ljude prema imetku i prema onome što su zaradili, zatim po društvenom uspehu i slično. Za ovu fazu karakteristična je komponenta agresivnosti, preciznosti i čistoće, koja se, u krajnjem slučaju, ogleda i u tome što bi, prema muslimanskim zakonima, trebalo da se održava posebna higijena.

Hrvatski karakter, po rečima Raškovića, vezan je za kastraciju, a poreklo kastracionog kompleksa za primarnu hordu u kojoj sva zadovoljstva ima otac. Sinovi su povinovani ocu, ali do trenutka dok ne odluče da ga smaknu - kako bi se oslobodili kastracionog straha i za sebe prigrabili vlast i zadovoljstvo.

- Sam kastracioni karakter je hermetičan - kaže Rašković. - On je, u stvari, pod stalnim uplivom straha da će biti kastriran, da će mu se nešto desiti i da će izgubiti nešto što pripada samo njemu. Kastracioni karakter strahuje da će biti prevaren, nasamaren, podvrgnut nekim procenama koje će za njega biti neprirodne i ugroziti mu dostojanstvo.

Ponekad se, smatra Rašković, kastrati i edipalci vrlo dobro slažu, ali pod uslovom da kastrat prihvati edipalca kao gotovu činjenicu, i da mu se podvrgne. Ali, u situaciji kada kastrativni karakter počne sumnjičavo da gleda edipalca, i da mu pruža otpor kao represivnom karakteru, njihov odnos može postati vrlo neprijatan, pa se sudar karaktera manifestuje kao sudar naroda, zapravo kao istorijski sudar njihovih politika.

- Moglo bi se zaključiti, gledano sa stanovišta nekih psiholoških fantazma (priviđenja) da ne postoji samo pravoslavno-katolički i pravoslavno-muslimanski sudari, nego i sudari karaktera triju etničkih grupa. Čak se može reći da su sudari, recimo, edipalnih Srba i kastrativnih Hrvata, dublji nego sudari katolicizma i pravoslavlja. Kastrat, koji je zaokupljen strahovima od agresivnog edipalca, ispoljava ogromnu mržnju prema edipalcu, tako da poništavanje agresivnih edipalaca ne smatra nečim što nije u redu, niti nečim što dovodi do osećanja krivice.

Upravo tu, po mišljenju Raškovića, treba tražiti razlog, što kod dela hrvatskog naroda nema osećanja krivice za genocid nad Srbima, koji su počinile Pavelićeve ustaše.

Govoreći o sindromu malih karakternih razlika između edipalaca Srba i kastrata Hrvata, Rašković kaže:

- Istraživao sam taj sindrom u porodici. U njoj je stalni sukob koji proizilazi iz malih karakternih razlika supružnika. Brakovi s velikim karakternim razlikama supružnika ređe se raspadaju od onih gde su karakteri supružnika slični. To je zbog straha jednog karaktera da mu sličan karakter može oduzeti ono što mu pripada. To je neka vrsta male paranoidnosti, iste one koja postoji u odnosu srpskog i hrvatskog naroda u Hrvatskoj. Baš zbog banalne razlike u jeziku postoje međusobni strahovi da će jedni drugima "oteti" jezik i proglasiti ga svojim.

- Moj otac je predosetio da njegova karakterologija srpsko-hrvatskog i muslimanskog naroda može naići na

kriva i zlonamerna tumačenja - kaže Sanda Rašković-Ivić. - Zato je naglasio da, recimo, kastraciju ne treba shvatiti banalno, kao da se Hrvati boje da će im neko otkinuti onaj vrlo dragoceni organ. Kastracija, po njegovom mišljenju ima socijalne posledice. Nju treba shvatiti kao strah da će se pripadnicima ovoga naroda oduzeti ono što je za njih najdragocenije i za čim žude stolicima, a to je samostalna država. SANDA Rašković-Ivić smatra da isto tako treba gledati i na ono što je njen otac rekao za karakter muslimana:

- Rektalna fiksacija za muslimane, po mišljenju Jovana Raškovića, ne znači da su oni homoseksualci. Naprotiv, moj otac je smatrao da se na osnovu njihovih karakternih osobina može utvrditi da je reč o narodu koji je, u jednom socijalnom smislu, rigidan i tvrd. U svom zaključku on za muslimane kaže da su čuvaran i hermetičan narod koji se rado zatvara u vlastite okvire i sfere.

Da karakter a ne interes ima presudnu ulogu u društvenim odnosima, tu tezu danas zastupaju i neki istaknuti intelektualci na Zapadu.

- Moj otac - kaže Sanda - jeste bio frejdovac, ali je mislio svojom glavom. Freud je ljudske karakteristike vezivao za pojedine erogene zone koje je otkrio posmatrajući infantilnu seksualnost. Utvrdio je da postoje različite fiksacije, pa je prema njima odredio i vrste karaktera - oralni, rektalni, falusni, edipalni, kastrativni... Utvrđujući karakterne osobine Srba, Hrvata i muslimana, Jovan Rašković nije, kao Freud, pošao od erogentih zona. On je do svojih zaključaka došao izučavajući duševne bolesti pripadnika ova tri naroda. Freud je smatrao da se tri profesije - zato što rade sa emocijama drugih - ne mogu nikad do kraja naučiti. To su: biti dobar roditelj, biti dobar vođa i biti dobar psihoterapeut.

- Za moga oca su rekli da nije imao potrebe da ove profesije uči - kaže Sanda. - On je posedovao autentičnu emociju i dar da prepozna emocije drugih.

Ko je cije cedo

U KNJIZI "Smrt Jugoslavije", koju je izdao Bi-Bi-Si, Englezi sa dosta pakosti kažu: "Jovan Rašković je postao politički lider Srba u Hrvatskoj tako što je `miropomazan` rukom svog prijatelja Dobrice Ćosića." Da je između Raškovića i Ćosića postojalo veliko prijateljstvo i međusobno uvažavanje nema sumnje. To, uostalom, i jedan i drugi otvoreno priznaju.

Rašković je Ćosića uzdigao na pijedestal "oca srpske nacije", a Ćosić je Raškovića video kao "moćnog tribuna koji je zatalasao i ka istorijskoj, nacionalnoj i građanskoj samosvesti pokrenuo obmanut, rezigniran i obeznađen srpski narod u Hrvatskoj i BiH". Nazivajući Raškovića "političkim duhovnikom", Ćosić kaže da je ovaj psihijatar iz Šibenika bio "najviši politički izazov Hrvatske."

- Jovan Rašković i Dobrica Ćosić upoznali su se početkom sedamdesetih godina prošlog veka - kaže Sanda Rašković-Ivić. Bilo je to u Domu omladine u Beogradu za vreme održavanja jednog okruglog stola na kome se raspravljalo o temama iz oblasti psihijatrije. Na taj skup došao je i Dobrica Ćosić. Njega je posebno zainteresovalo ono što je govorio Jovan Rašković. Tako je počelo njihovo prijateljstvo koje se neće prekidati sve do kraja života moga oca. Ja mislim da je njih dvojicu povezivala neka intelektualna srodnost.

Dve decenije kasnije, Dobrica Ćosić i Jovan Rašković sedeće jedan pored drugog prilikom osnivanja Demokratske stranke. Bilo je to 4. februara 1990. godine, i opet u Beogradu.

U međuvremenu oni će se i porodično zblížiti. Ćosić će često boraviti u Raškovićevoj kući u Primoštenu. Ovde će domaćini srdačno ugostiti mnoge poznate ličnosti. Pesnik Tanasije Mladenović kuću porodice Rašković u Primoštenu opisuje kao mali raj: "Uzdignuta iznad prelepog malog zaliva, sva u bogatom zelenilu i cveću, ona je gostima pružala pravi užitek..."

- Gostoljubivost porodice Rašković - kaže Mladenović - bila je bezgranična. Trebalo je izdržati Jovanovu i Tanjinu galantnost. Oni su svakog dana odlazili na posao, a po podne dolazili sa pripremljenim ručkom. Nisu hteli ni da čuju da mi uzmemo učešće u troškovima boravka.

RAŠKOVIĆEVO druženje sa Dobricom Ćosićem, Matijom Bečkovićem, Tanasijem Mladenovićem, Momom Kaporom, Mihizom, Ljubomirom Tadićem, Antonijem Isakovićem, "srpskim nacionalistima", kako ih je tretirala vlast u Hrvatskoj, neće proći bez sankcija. Osetiće to Jovan Rašković i prilikom konkurisanja za profesora Medicinskog fakulteta u Zagrebu. Konkursna komisija, koju su činila trojica vrhunskih stručnjaka, prihvatila je kandidaturu Jovana Raškovića dajući mu sjajne reference. Ali, kadrovska komisija fakulteta zaustavila je njegov izbor zbog političke nepodobnosti.

- Kad sam tražio objašnjenje za takav stav, rečeno mi je da je iz Dalmacije stigao izveštaj o mom neprijateljskom i nacionalističkom delovanju. Obratio sam se na nadležna mesta u Splitu i Šibeniku, i tamo su mi kazali da oni nemaju značajnija osporavanja moje "moralno političke podobnosti". Onda sam otišao kod ključnog čoveka kadrovske komisije. On mi je doslovce rekao: "Šta ti hoćeš? Hteo bi da budeš naš profesor i da daješ antikomunističke izjave. Tako reakcionarno nisu pisali ni Ćosić ni Đilas."

Da bi prekinuo to "narcisoidno i paranoidno bdenje" nad njegovom moralnom i političkom čistotom, Rašković je povukao svoju kandidaturu. Ali, to nije bilo dovoljno. Obračun sa Raškovićem nije mogao na tome da se okonča.

- Jednog sunčanog jutra, bio je novembar 1988. godine, upravo sam se spremao za odlazak na posao, kad je neko pozvonio na vrata moga stana. Mislio sam da me traži neko od nestrpljivih bolesnika ili njihove rodbine. Upitao sam ko je i zamolio da malo sačeka. Odgovoreno mi je: "Policija!" Otvorio sam vrata uveren da se neko šali ili fantazira.

U stan je ušlo sedam ljudi, od kojih su dvojica bila u policijskoj uniformi.

- Ne mogu da kažem da su bili nepristojni - seća se Rašković. - Svoj posao obavljali su profesionalno, bez arogancije. Predstavili su se kao pripadnici SDB-a. Ispostavilo se da imaju nalog da pretresu moj dom u Šibeniku i vikendicu u Primoštenu. Pretres je bio vrlo temeljan. Nijedna kartica nije ostala nepregledana. Posebno su ih interesovala pisma koja sam dobio iz inostranstva od Herberta Makruzea, Eriha Froma, Habermansa i drugih. Tražili su da otvorim kasu. Iz nje su pokupili sve moje devizne i dinarske knjižice, zatečene dinare i strane bankovne kartice. Pružio sam im dokaze o zaradama deviza u inostranstvu i njihovom legalnom transferu u zemlju.

ZATIM su Jovana Raškovića odveli u njegovu kuću na moru. I tamo su detaljno pregledali sve spise. Oduzeli su mu pasoš, koji mu je ubrzo vraćen.

- Ovu frustraciju - kaže Jovan - nisu sprovodili lokalni kadrovi. Ja nikad nisam imao problema u mojoj ustanovi, na mom terenu. Sve neprijatnosti i ograničenja dolazili su izvana, iz centra Hrvatske.

- Rašković je u više navrata raznim povodima govorio o Dobrici Ćosiću. Prenosimo neke od tih stavova. Na pitanje novinara NIN-a da li je Ćosić duhovni otac Slobodana Miloševića, Rašković kaže:

- Pa jeste. On je Miloševićev duhovni otac. On se na to buni i ne voli kad to kažem.

Ko se buni, jedan ili drugi?

- I jedan i drugi, ali više se Dobrica buni. Ja njemu kažem: Mi koji imamo svoja čeda, mi Srbi, imamo loša iskustva. Dobro, to je onako jedna šaljiva primedba. Ali, u svakom humoru ima i ponešto istine. Najpre Ćosić ne može biti Miloševićev čovek, jer ne može biti sledbenik. Po svom unutrašnjem ustrojstvu, psihološkom, duhovnom i intelektualnom, ne može biti sledbenik. Njemu je sledbeništvo strano. On je u osnovi čovek demokratske volje. A on je prema Miloševiću lojalan. Tuđman je tražio od mene da budem lojalan prema njemu. Ja sam to odbio. A Dobrica je lojalan Miloševiću.

Kažete da Dobrica Ćosić nikad nije bio ničiji sledbenik. A Titov?

- To su priče. To sa Golim otokom... Ćosić je pobegao sa "Galeba", iako je "Galeb" bio na trećini puta, jer nije mogao da podnese tu atmosferu, nije mogao da se stopi sa atmosferom jednog praznog vođe, foliranta. Pa i ta Titova tiranija nije bila neka prava tiranija, to je istovremeno bilo nešto operetsko.

Sam sebi predak

NA pitanje da li je Dobrica Ćosić sukrivac za ono što je Slobodan Milošević radio kao "njegovo čedo", Jovan Rašković je u NIN-u kazao:

- Ne bih rekao da je Ćosić sukrivac. Njemu prigovaraju demokrate što nije stao na čelo demokratskog pokreta. Molili su ga da bude glavni konkurent Miloševiću na izborima. Ali, on je to odbio. I sad ga optužuju da je - odbijajući da se suprotstavi Miloševiću na političkom planu - pomogao Miloševiću da pobedi na izborima.

Zar to Ćosićevo odbijanje nije, objektivno bila podrška Miloševiću?

- Nije to bila podrška. Znao, on je čovek koji se uvek meni čudi - otkud ja sada, kao tih i miran čovek, da se penjem na te tribine, da se derem i držim govore. Rekao je: Prvi put kod tebe vidim jednu crtu za koju ranije nisam pretpostavljao da postoji. To je ta moja retorika, te moje priče koje narodu gode. Dobrica, međutim, nije mogao da pređe tu granicu koju sam ja prešao. Psihološki se to pokazalo.

Ali Ćosić je mogao da pređe tu granicu i da postane duhovni otac čoveka koji vlada Srbijom do 9. marta na nedemokratski način.

- Pa, nije on tako shvatao celu stvar. Bar na takav način nije govorio meni. Odmah ću vam reći da on Miloševića nije doživeo kao komunistu.

Tu onda neko greši, ili narod ili Ćosić.

- On je Miloševića doživeo kao nacionalnog vođu. Mi smo tribalni narod - plemenska partija je HDZ, plemenska partija je SDS, i SPS je plemenska partija. Ćosić je smatrao da je u tom tribalnom političkom sistemu Jugoslavije, posebno Srbije, Milošević najveći poglavica, odnosno najsnažniji poglavica. To je verovatno mislio, ali mu nije davao bezrezervnu podršku.

Vi branite Ćosića, drugi ga napadaju.

- Srbi napadaju oca. Srbi su edipalan narod. A duhovni otac srpskog naroda je Ćosić. I oni hoće da ga tuku tamo gde je najosetljiviji, hoće da ga tuku na moralnom i etičkom prostoru.

KO je protiv Ćosića?

- Najpre su to četnici, a to je ludorija jedna. Ako je iko našao bar stotinu razloga za postojanje četničkog pokreta onda je to Ćosić. Prema tome, pobuna četnika protiv Ćosića je apsurdna. To je pobuna nemislećih, banalnih ljudi.

Da li ste vi, Jovane Raškoviću, u stvari, duhovno dete Dobrice Ćosića?

- Ja to priznajem, ali on ne priznaje. On kaže da je on od mene više naučio nego ja od njega, što verovatno jeste, jer je od mene naučio i malo psihijatrije, i malo snova, i malo Frojda, i malo Junga. I on o Frojdu sada govori bolje od mene. Pre nekoliko godina ja sam mu rekao: "Hajde, Dobrice, napiši jedan psihijatrijski referat. Ja ću ga prevesti na engleski i pročitati na skupu psihijatara u Amsterdamu." I on je napisao referat, i ja sam ga pročitao. Ljudi su se malo snebivali. Na kraju sam rekao: "Ovo nije moj referat, to je napisao jedan moj prijatelj pisac. Hteo sam da vidite da psihijatrija nije nauka!"

To ste kazali za nauku kojom se bavite celog života?

- Ja ću se, kako je krenulo, pretvoriti u pisca a Ćosić u psihijatra!

Pitamo Sandu Rašković-Ivić da li je Jovan Rašković priznavao Dobricu Ćosića za svog duhovnog oca.

- Moj otac je zaista voleo Dobricu Ćosića. Voleo ga je najiskrenijom prijateljskom ljubavlju. Kad nam je bilo najteže, Ćosić nam je pritekao u pomoć. Ali, mislim da niko nije bio duhovni otac Jovana Raškovića, pa ni Dobrica Ćosić. Moj otac je za sebe mogao da kaže, kao Miloš Crnjanski, da je "sam sebi predak".

Uostalom, to sa "očevima nacija" je malo jednostrano. A gde su majke nacija. Valjda i one u tome imaju neki udeo.

Ali, Jovan Rašković na više mesta priznaje to očinstvo?

- Postoje različite vrste prijateljstva. Mnogi misle da je najviši stepen prijateljstva kad dva čoveka jedan drugog smatraju za ravnopravne. Ali, nije tako. Samo najplemenitiji ljudi u stanju su da svog prijatelja stave ispred sebe. To je učinio moj otac. Uostalom, najbolji odgovor na vaše pitanje dao je sam Dobrica Ćosić. On je za moga oca rekao da je "čovek koji je sebe sledio i samo na sebe ličio."

MEMORANDUM SANU pričinio je velike nevolje Jovanu Raškoviću. Vlast u Hrvatskoj otvoreno ga je optuživala da je u njegovoj kući u Primoštenu pravljen famozno "načertanije velike Srbije". Ovakve svoje zaključke Tuđman i njegovi doglavnici, zasnivali su, prema sopstvenom priznanju, na podacima hrvatske policije koja je pomno pratila ko se okuplja u Raškovićevoj kući u Primoštenu i prisluškivala kakve se tu kuju zavere protiv njihove države. Toj priči sa svoje strane donekle su doprineli i neki Raškovićevi prijatelji tvrdeći da se u njegovoj kući "začela ideja o buđenju srpskog naroda u Krajini i stvaranju jedne države".

Rašković je to kategorički demantovao:

- Memorandum nije pisan u mojoj kući, a nije ga pisao ni Dobrica Ćosić, jer ne bi bio onako zbrkan. Policija

je izvršila detaljnu premetačinu moje kuće posle pojavljivanja teksta "Memoranduma" u štampi, tražeći dokaze da je on tu pisan. Svaki list su prevrnuli i proverili ne bi li našli nešto što miriše na "Memorandum", i onda mene optužili kao jednog od njegovih tvoraca. Jer, njima je bilo vrlo važno da nekoga zbog srpskih velikodržavnih ideja i programa izvedu na sud. Oni su "Memorandum" tretirali kao antidržavnu rabotu. U mojoj kući u Primoštenu bilo je mnogo mojih tekstova, pisanih rukom ili na mašini. Našli su i dosta rukopisa Dobrice Ćosića, ali nijedan se nije odnosio na "Memorandum".

Sanda Rašković-Ivić potvrđuje ove očeve reči:

- U našoj kući u Primoštenu od Memoranduma nije napisano ni slovo M. Ćosić je ovde radio na svojim romanima. Mislim da je najviše pisao "Vreme smrti".

Zašto je Tuđmanu bilo toliko važno da dokaže da je baš u Raškovićevoj kući osmišljen i napisan "Memorandum" SANU?

- To bi bio vrhunski dokaz da su srpski nacionalisti, skupljeni s raznih strana, baš ovo mesto u Primoštenu odredili za kovanje planova o rušenju hrvatske države. Trebalo je dokazati da je kuća Jovana Raškovića jedna opasna jazbina.

Deca ne zele rat

Odluka Jovana Raškovića da ode na razgovor sa Franjom Tuđmanom i odjek koji je taj razgovor dobio, objavljen pedeset dana kasnije u zagrebačkom listu "Danas", a zatim u celini prenet u beogradskoj "Politici", bio je po svemu sudeći, početak kraja meteorskog političkog uzleta "srpskog Gandija".

- Tuđman i njegov savetnik dr Slavenko Letica napravili su zaista nezapamćen gaf u savremenoj političkoj istoriji - kaže Sanda Rašković-Ivić. - Objavili su fonogram razgovora sa svojim gostom bez njegovog znanja i dozvole. Učinili su to grubo prekravajući ono što je moj otac rekao. Cela ta ujdurma imala je samo jednu svrhu - da kod srpskog naroda obruka Jovana Raškovića i izazove rascep i podele u SDS. I u tome je postigla svoj cilj. Veštom montažom Jovan Rašković je prikazan kao čovek koji olako pravi nagodbe sa Hrvatima, a o svojim sunarodnicima govori sve najgore.

Na pitanje da li su u SDS znali da Jovan Rašković ide na razgovor sa Tuđmanom, Sanda kaže:

- Da. Moj otac je u Zagreb došao sa Milanom Babićem. Razmišljali su da zajedno idu na razgovor. Ali, pošto je bilo planirano da se posle susreta Tuđman i Rašković pred TV kamerama rukuju i malo proćaskaju, kako bi smirili napetosti, otišao je samo Jovan Rašković. Tri meseca kasnije, Babić će, pučem, koji je režirao Milošević, ukloniti Jovana Raškovića sa čela SDS.

Da li je vaš otac od tog susreta sa Tuđmanom na bilo koji način zazirao?

- Ne. On nikada nikome nije prilazio s nepoverenjem. To je za njega bila potpuno strana psihološka kategorija. Govorio je da u sebi nema nikakve paranoidnosti i da principijelno veruje ljudima. Za ono što je Tuđman uradio sa montiranjem fonograma, kazao je da je prljav policijski trik, a ne intelektualna superiornost. Po mišljenju mog oca, Tuđman je zadržao kompleks oficira kontraobaveštajne službe. Zloupotrebljavajući fonogram, on je svoj policijski refleks stavio u funkciju. Tragedija tog čoveka je u tome što su njegove ambicije i nenadni politički uspon bili u velikoj nesrazmeri sa njegovim duhovnim potencijalom.

SANDA Rašković-Ivić naglašava da je njen otac na taj razgovor otišao sa teškim laringitisom. Jedva je govorio. Razgovor je trajao najviše 25 minuta, a možda i manje. To se može zaključiti iz fonograma gde Tuđman kaže da za ovaj susret ima baš toliko vremena.

- Ljudi koji se razumeju u fonograme - kaže Sanda - dokazali su, kasnije, računajući dužinu teksta u listu "Danas", da je razgovor između mog oca i Tuđmana morao da traje najmanje 50 minuta. Iz toga se najbolje vidi koliko je taj razgovor u novinama nategnut i neautentičan.

ta je u tom fonogramu istinito, a šta montirano?

- Neke stvari su ispuštene, a neke, koje moj otac nije izgovorio, dopisane. Na primer, kad govori o svojoj porodici. On je rekao da je njegova žena Hrvatica, da je njegov zet Hrvat i da su njegovi unuci Hrvati. A montažeri su tu rečenicu prekrojili i iz nje izbacili zeta Hrvata. Ispalo je da su unuci Jovana Raškovića Srbi, a on ih je, eto, preobratio u Hrvate samo zato da bi ih izlečio od srpskog kompleksa od koga i sam pati. Koja su još sporna mesta u fonogramu?

- Objavljeno je da je moj otac za Srbe rekao da su pali narod. A on je govorio o Srbima kao edipalnom narodu, pozivajući se na svoja istraživanja. Rekao je da Srbi, kao edipalan narod, vole da menjaju svoje vođe. Lako ih uzdižu, ali lako i ruše.

Jedna od Raškovićevih ocena iznetih u tom razgovoru bila je da su "Srbi lud narod". Prema objavljenom fonogramu, on je kazao: "To je lud narod. Oni su naoružani neviđeno, kao komandosi. Oni su na rubu ustanka."

- I ta njegova izjava tumačena je na razne načine i zloupotrebljavana. Na razgovor sa Tuđmanom moj otac je došao pravo sa jednog mitinga gde je hrabrio Srbe da se odupru hrvatskoj vlasti ukoliko krene da im ugrožava nacionalno biće. Rekao je: "Ja ću pregovarati i sa crnim đavolom, ako je to za dobrobit srpskog naroda".

Da li su već bili pali prvi balvani, prve barikade, prvi mrtvi...

- To će se uskoro dogoditi. Moj otac je hteo da upozori Tuđmana na krvoproliće koje može da počne svakog časa. Zato mu je rekao da su Srbi lud narod, da su naoružani do zuba i spremni na ustanak. Hteo je da mu kaže da nema te sile koja će ih pokoriti. Pri tom je, naravno, podrazumevao i one u matici. Govorio je metaforično o "bezumstvu hrabrih". Nešto kao Kočićev David Štrbac koji okupatorskom austrijskom sudiji kaže: "Ali kad se u meni Srb napiri nema tog ni carskog ni spa'ijskog kantara koji će me izmjeriti".

NA kraju smo videli rezultate. Naišla je hrvatska "Oluja" i počistila Srbe u Krajini.

- Ali, za to nisu krivi tamošnji Srbi. Nije kriv njihov kukavičluk. Oni su računali da je matica uz njih. Ali, njena pomoć je izostala. Martić je uzalud pokušavao da stupi u vezu sa Miloševićem. Nikako nije mogao da ga dobije. "Oluja" je već uveliko grmela nad Krajinom kad mu se Milošević javio i na Martićevo zapomaganje šta da radi odbrusio: "Ubij se!"

Da li je Jovan Rašković predviđao ovakav krah Srba u Hrvatskoj?

- Da. Godine 1991, novine su zabeležile ovu njegovu izjavu: "Ja se ne bojim genocida kakav je bio 1941, jer su okolnosti sada sasvim drugačije. Ali, ono čega se bojim jeste Vartolomejska noć, jedna genocidna akcija koja će se izvršiti u toku jedne noći nad srpskim narodom u Hrvatskoj, i to ne na njenoj celoj teritoriji nego u određenim regionima."

Koliko je Jovan Rašković, objektivno, doprineo ovakvom slomu svoga naroda? Da li je potpaljujući "fartilj Srpstva u Hrvatskoj" mogao predvideti u kakve će se vatre on razgoreti?

- Pitate me da li je odoleo zovu etnosa? To će reći istorija. Ono što ja mogu da kažem to je da je sve učinio da zaustavi krvoproliće. Krajišnicima je stalno ponavljao: “Ako hoćete rat, potražite drugog vođu. Vi me nazivate svojim ćaćom. Gde ste videli da ćaća svoju decu vodi na klanicu. Deci treba život, a ne grobovi”. Bio je ponedeljak, 27. jul 1992. U kancelariji glavnog urednika “Novosti” pozvonio je telefon. Javio se Jovan Rašković. Reкао je: “Napisao sam javni odgovor na optužnicu koju je protiv mene podiglo Vojno tužilaštvo u Splitu. Molim vas da ga, ako ikako možete, objavite u celini. Kraću verziju pošaljite Tanjugu”. Sutradan je Jovan Rašković umro. “Novosti” su u dva nastavka pod naslovom “Moje ‘oružje’ - moje besede” objavile Raškovićev odgovor. Naslov se još drži. Treba ga proveriti.

KRAJ (Objavljeno u Vecernjim Novostima 05.09.2007)

Za više dokumenata posjetite www.krajinaforce.com

